

top
E5

ΑΝΔΡΕΟΥ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΣΗ,

ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ,

ΠΡΩΤΗΝ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Μέλους τῆς ἐν Μαδρίτῃ Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ὡς καὶ
ἄλλων σεφῶν Ἑταιριῶν.

ΤΟ ΕΝ ΣΑΜΩ ΗΡΑΙΟΝ

ΚΑΙ

ΑΙ ΕΙΣ ΑΥΤΟ ΔΙΕΝΕΡΓΟΥΜΕΝΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΤΗ 16 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1911

ΕΝ ΤΩ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩ ΣΥΛΛΟΓΩ ΣΑΜΟΥ

ΕΝ ΣΑΜΩ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

1911

102

ΑΝΔΡΕΟΥ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΣΗ,

ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ,

ΠΡΩΗΝ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Μέλους τῆς ἐν Μαδρίτῃ Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ὡς καὶ
ἄλλων σοφῶν Ἑταιριῶν.

ΤΟ ἘΝ ΣΑΜΩ ΗΡΑΙΟΝ

ΚΑΙ

ΑΙ ΕΙΣ ΑΥΤΟ ΔΙΕΝΕΡΓΟΥΜΕΝΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΤΗ 16 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1911

ΕΝ ΤΩ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩ ΣΥΛΛΟΓΩ ΣΑΜΟΥ

ΕΝ ΣΑΜΩ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

1911

ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ
ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Α. ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΑΜΟΥ

ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ἡ Α. Ὑψηλότης ὁ Ἡγεμὼν τῆς Σάμου
ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΣΗΣ

Πρόεδρος, ὁ κ. Ἡρακλῆς Θαλασσινός, Πρόεδρος τῶν Ἐφετῶν Σάμου.

Ἀντιπρόεδρος, ὁ κ. Ὄθων Ρέντζος, Γυμνασιάρχης τοῦ Πυθαγορείου
Γυμνασίου.

Γραμματεὺς, ὁ κ. Νικόλ. Πανᾶς, καθηγητῆς τῆς χημείας ἐν τῷ αὐτῷ
Γυμνασίῳ.

Ταμίας, ὁ κ. Γεράσιμος Σβορῶνος, Πρόεδρος τῶν Πρωτοδικῶν Βαθέος

Ἐφορος, ὁ κ. Ἰω. Ἰωαννίδης, Διευθυντῆς τοῦ Ἡγεμονικοῦ Διοικη-
τικοῦ Γραφείου.

Ὁ Σύλλογος ιδρύθη διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 72 καὶ χρονολογίαν 12 Φε-
βρουαρίου 1910 Διατάγματος τῆς Α. Ὑψηλότητος τοῦ Ἡγεμόνος.
Διὰ τοῦ αὐτοῦ Διατάγματος ἐπεκυρώθη καὶ ὁ Κανονισμὸς τοῦ Συλ-
λόγου.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ Α' ΕΚΔΟΣΗ

Κυρίαί, Κύριοι,

Κατὰ τὴν περυσινὴν χειμερινὴν περίοδον τοῦ Φιλολογικοῦ ἡμῶν Συλλόγου ἐποιεσάμην δύο μακρὰς διαλέξεις «περὶ Πυθαγόρου, τοῦ Σαμίου φιλοσόφου, καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ συστήματος».

Προετιθέμην νὰ συνεχίσω ἐφέτος τὰς διαλέξεις μου περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, ἀλλ' ἐθεώρησα ἀναγκαῖον νὰ ποιήσωμαι, κατὰ προτίμησιν, ἑτέραν διάλεξιν περὶ τοῦ ἐν Σάμῳ Ἡραίου καὶ τῶν εἰς αὐτὸ διενεργουμένων ἀνασκαφῶν. Τοῦτο πράττων σήμερον, ἐπιφυλάσσομαι νὰ συνεχίσω τὰς περὶ Πυθαγορείου φιλοσοφίας διαλέξεις μου.

Κυρίαί, Κύριοι,

Γνωστὸν τυγχάνει ὑμῖν ὅτι οὐ πρὸ πολλοῦ ἤρξαντο διενεργούμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ Ἡραῖον. Πέρυσι, κατὰ μῆνα Μάιον, ὁ διαπρεπὴς ἀρχαιολόγος κ. Θεόδωρος Βήγανδ, Διευθυντὴς τοῦ ἐν Βερολίνῳ Μουσείου τῶν ἀρχαιοτήτων, μοὶ ὑπέβαλεν ἔγγραφον, δι' οὗ ἠτεῖτο τὴν ἄδειαν ὅπως ἐνεργήσῃ ἀνασκαφὰς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει Σάμῳ, ἐν τῷ Ἡραίῳ καὶ ἐν τῇ μεταξὺ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης πόλεως καὶ τοῦ περιλαλήτου τούτου τῆς Ἡρας τεμένους ὁδῷ, τῇ ἱερᾷ ὁδῷ καλουμένῃ.

Τὴν διὰ τοῦ ἐνταῦθα Αὐτοκρατορικοῦ Ὑποπροξενείου τῆς Γερμανίας διαβιβασθεῖσάν μοι αἴτησιν τοῦ κ. Βήγανδ ἐπεφυλάχθην νὰ διαβιβάσω εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν, ἣτις ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ συνέλθῃ καὶ εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς ὁποίας ἔκρινα ὅτι ἀνῆκε τὸ ζήτημα.

Συνελθούσης τῆς Γενικῆς τῶν Σαμίων Συνελεύσεως, διεβί-

βασα αὐτῇ τὴν αἴτησιν τοῦ κ. Βήγανδ, συνοδεύσας αὐτὴν δι' ἰ-
δίας ἐκθέσεώς μου, ἥτις ἔχει ὡς ἔπεται:

Πρὸς τὴν Ὑπέρτιμον Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν Σαμίων.

Κύριοι Πληρεξούσιοι,

» Συνημμένως ὧδε διαβιβάζομεν Ὑμῖν τὸ ὑπ' ἀριθ. 42 καὶ
χρονολογίαν 22 Μαΐου 1909 ἔγγραφον τοῦ ἐνταῦθα Ὑποπροξε-
νείου τῆς Γερμανίας καὶ τὴν δι' αὐτοῦ ὑποβληθεῖσαν αἴτησιν, δι'
ἧς ὁ Διευθυντὴς τοῦ ἐν Βερολίνῳ Βασιλικοῦ Μουσείου Δόκτωρ
Θεόδωρος Βήγανδ αἰτεῖται τὴν ἄδειαν ὅπως ἐνεργήσῃ ἐρεῦνας καὶ
ἀνασκαφὰς ἐν τῷ Ἡραίῳ, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱερᾷ ὁδῷ καὶ ἐν τῇ πό-
λει τῆς Σάμου.

» Ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Σάμου, ἣν οἱ ποιηταὶ ἀπεκάλουν «ἄ-
στὺ Νυμφέων καὶ «ἄστὺ ἱερόν», ἦτο διάσημος ἐν τῇ ἀρχαιότητι
διὰ τὰ περικαλλέστατα οἰκοδομήματα, ἅτινα ἐνέκλειε, καὶ ἐν οἷς
ἐπρώτεον τὰ τοῦ Πολυκράτους ἀνάκτορα, ἢ Ἀγορά, τὸ Βου-
λευτήριον, τὰ Θέατρα καὶ τόσα ἄλλα ἔκλαμπρα τῆς ἀρχιτεκτο-
νικῆς ἔργα. Διασημότερον δ' ἦτο τὸ Ἡραῖον, ἦτοι ὁ τεραστίων
διαστάσεων περιλάλητος ναὸς Ἡρας τῆς Ἰμβρασίδος, ὅστις ἐθε-
ωρεῖτο ὁ μέγιστος τῶν ναῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀπεθαυμάζετο
δὲ διὰ τε τὴν ἑκτακτον ἀρχιτεκτονικὴν καλλονὴν αὐτοῦ καὶ διὰ
τὰ περίβλεπτα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα, δι' ὧν ἐτύγγχανε κε-
κοσμημένος. Ἱερὰ δὲ ὁδός, ὡς γνωστὸν, ἐκαλεῖτο ἡ ὁδός, ἥτις
συνέδεε τὴν πόλιν τῆς Σάμου πρὸς τὸ Ἡραῖον, μήκους δισχι-
λίων καὶ ἐπέκεινα βημάτων, καὶ ἐκοσμεῖτο ἐκατέρωθεν ὑπὸ περι-
καλλεστάτων ναῶν καὶ μνημείων, οὐ μὲν δ' ἀλλὰ καὶ ὑπὸ θαυ-
μασίας τέχνης ἀγαλμάτων, ὡς ὑπὸ πολλῶν ὑποτίθεται.

Ἐκτετατὰ γινόμενα ὑπὸ εἰδικοῦ καὶ ἐγνωσμένου καὶ παραδε-
δεγμένου κύρους ἀρχαιολόγου, οἷος ὁ ἐλλογιμώτατος Δόκτωρ
κύριος Θεόδωρος Βήγανδ, ὁ ἀκάματος θιασώτης τῆς ἀρχαιολογι-
κῆς ἐπιστήμης, οὗ τινος τὸ ὄνομα συνεδέθη μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ

διενεργηθεισῶν ἀξιολόγων ἀνασκαφῶν, καθ' ἃς ἀνεκαλύφθησαν ὁλόκληρος ἡ πόλις τῆς Πριήνης, ἐσχάτως δὲ τὰ Δίδυμα καὶ προηγουμένως ἄλλαι σπουδαιόταται ἀρχαιοότητες, θὰ φέρωσιν εἰς φῶς, ἀφρεύκτως, μεγάλου λόγου ἄξια ἀρχαῖα κειμήλια καὶ μνημεῖα ἐν Σάμῳ.

Οὐ μόνον δ' ὑπηρεσίαι ἀνεκτίμητοι θὰ προσενεχθῶσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρχαιολογίας ἐν γένει καὶ μεγάλας ἠθικὰς ὠφελείας θὰ προσπορισθῇ ἐκ τούτου ἡ Νῆσος, ἀλλὰ θὰ προκύψωσι καὶ σπουδαῖαι ὠφέλεια διὰ τὰς ἐργατικὰς τοῦ τόπου τάξεις, ἐξ ὧν θὰ ληφθῶσιν ἅπαντες οἱ εἰς τὰς διενεργηθησομένας ἀνασκαφὰς χρησιμοποιοιθησόμενοι πολυάριθμοι ἐργάται.

Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων, καθῆκον Ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ συστήσωμεν θερμῶς τὴν ὡς εἴρηται αἴτησιν τοῦ Δόκτωρος Βήγανδ εἰς τὴν Ὑπέρτιμον Ἀντιπροσωπείαν τοῦ Τόπου, νοουμένου ὅμως οἰκοθεν ὅτι, ἀποδεκτῆς γινομένης τῆς αἰτήσεως ταύτης, ἡ ἄδεια δέον νὰ χορηγηθῇ ὑπὸ ὅρους συνάδοντας πρὸς τοὺς νόμους τῆς Ἡγεμονίας καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ Τόπου. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων πρῶτιστον θεωροῦμεν ὅρον ν' ἀνήκωσιν εἰς τὸ δημόσιον τῆς Σάμου ἅπασαι ἀνεξαιρέτως αἱ ἀνακαλυφθησόμεναι ἀρχαιοότητες, ὡς ἄλλως τε ὀρίζει καὶ ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος, τοῦ ἐνεργοῦντος τὰς ἀνασκαφὰς ἀρχαιολόγου ἔχοντος τὸ ἀπόλυτον δικαίωμα τοῦ νὰ ἐκτυποῖ καὶ φωτογραφῇ αὐτάς, νὰ ἀντιγράφῃ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ νὰ ἐνεργῇ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀνευρισκομένων ἀρχαίων μνημείων.

Ἐν Λιμένι Βαθέος, τῇ 23 Μαΐου 1909.

Ὁ Ἡγεμὼν

ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΣΗΣ

Ἡ ὑπέρτιμος γενικὴ Ἀντιπροσωπεία τοῦ Τόπου ἀπεδέξατο τὴν αἴτησιν τοῦ κ. Βήγανδ ὡς καὶ τὰς ἐπ' αὐτῆς σκέψεις μου καὶ ἐπεψήφισε νόμον, δι' οὗ παρχωρεῖται αὐτῷ ἡ ἄδεια ὅπως ἐπὶ μίαν δεκαετίαν διενεργήσῃ τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνασκαφὰς, ὑπὸ

τὸν ὁρονόπως ἅπαντα τὰ ἀνακαλυφθησόμενα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα μένωσιν ἐν Σάμῳ ὡς ἰδιοκτησία τοῦ δημοσίου, παραχωρηθέντος εἰς τὸν ἐξερευνητὴν μόνου τοῦ δικαιώματος νὰ λαμβάνῃ διὰ τὸ ἐν Βερολίνῳ Βασιλικὸν Μουσεῖον τῶν ἀρχαιοτήτων τὸ ἐν ἑκ τῶν διπλῶν ἢ ἐκ πολλῶν ὁμοίων εὐρημάτων πλὴν ἐκείνων, ἅτινα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἑρας, ὡς κιονόκρανα καὶ ἄλλα οὐσιώδη τοῦ ναοῦ μέρη. Καὶ ἄλλοι δ' ὅροι ἐξασφαλιστικοὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων τοῦ Τόπου περιελήφθησαν εἰς τὸν ἐπιψηφισθέντα νόμον.

Τὸν νόμον τοῦτον ἐκύρωσα διὰ τῆς ὑπογραφῆς μου καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ, συνήφθη καὶ ἰδιαιτέρα μεταξὺ τῆς Ἑγεμονικῆς Διοικήσεως καὶ τοῦ κ. Βήγανδ σύμβασις, ἣν ἐπίσης ἐπεκύρωσα.

Τοιοιτοτρόπως ἐλύθη τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα, ὑπὲρ οὗ μέγα καὶ ζωηρὸν εἶχον τὸ ἐνδιαφέρον, οὐ μόνον διότι τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν θὰ παράσχωσι σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὴν καθόλου ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην καὶ θὰ προσπορίσωσι κλέος πολὺ καὶ μεγάλας ἠθικάς τε καὶ ὕλικὰς ὠφελείας εἰς τὴν Νῆσον, ἀλλὰ καὶ διότι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐξασφαλίζονται σημαντικὰ ὕλικα ὠφελήματα εἰς ἀπόρους ἰθαγενεῖς ἐργάτας, καθόσον, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅρος ἐτέθη ὅπως οἱ εἰς τὰς ἐκτελεσθησομένας ἐργασίας χρησιμοποιοιησόμενοι ἐργάται, προσληφθῶσιν ἐκ τοῦ Τόπου.

Ἀπαξάπασα ἡ ἐκτεταμένη περιοχὴ τοῦ διασήμου ναοῦ τῆς Ἑρας, πρὸς ἣν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἤρχοντο νὰ θύσωσι καὶ νὰ προσφέρωσι δεήσεις, τοῦ ναοῦ τούτου, ὅστις ἐνέκλειε τότε θησαυροὺς ἀνεκτιμήτους καὶ τὰ περικαλλέστερα τῶν ἔργων τῆς γλυπτικῆς τῶν ἀρχαίων, ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἀγρῶν, ἐν οἷς ἡ σκαπάνη τοῦ γεωργοῦ ἐπετέλει τὸ ἔργον, ὅπερ ἔμελλε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ μέσα τῆς συντηρήσεώς του. Ὅποια ἀντίθεσις! Πρὸ πόσων αἰώνων, ὁ χῶρος ἐκεῖνος ἦν ἱερός.

Βασιλείς καὶ ἡγεμόνες, στρατηγοὶ καὶ μεγιστᾶνες, ἄστοι πάσης τάξεως, δέσποιναι καὶ ἄγναι παρθένοι προσήρχοντο ἐκεῖ μετὰ κατανύξεως καὶ βαθείας συγκινήσεως ἵνα προσκυνήσωσι τὴν θεὰν καὶ προσφέρωσιν αὐτῇ θυσίας καὶ τιμαλφῇ ἀναθήματα. Σήμερον ὁ ἀπλοῦς γεωργὸς ἐκαλλιέργει τοὺς εἰς τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον χῶρον ἄγρους μετὰ τῆς αὐτῆς ἀπαθείας καὶ ἀδιαφορίας, μεθ' ἧς καλλιεργεῖ καὶ πάντα ἄλλον ἄγρον ὅπουδῆποτε κείμενον, ἐν καὶ μόνον ἐπιποθῶν, νὰ δρέψῃ ἀφθόνους ἐκ τῆς ξηρᾶς ἐκείνης γῆς τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας του!

Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ κύριον θέμα ἡμῶν.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπογραφὴν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς συμβάσεως, ὁ κ. Βήγανδ' ἤρξατο ἀσχολούμενος περὶ τὸ ἔργον. Ἡ πρώτη ἀπαραίτητος ἐνέργεια ἦτο ἡ ἀπαλλοτριώσεις τῶν κτημάτων, ἅτινα εὐρίσκοντο ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ἡραίου. Ἀπηντήθησαν δυσκολίαι τινές, καὶ ἐξ ἄλλων μὲν ἀφορμῶν πηγάζουσαι, ἀλλ' ἐγερθεῖσαι, πρὸ πάντων, παρὰ τινων ἰδιοκτητῶν δυστρόπων, οἵτινες ἠγνόουν νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς περιστάσεως ὅπως λάβωσι τίμημα ὅσον τὸ δυνατὸν ἀνώτερον. Αἱ δυσκολίαι ἐξωμαλίσθησαν, διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Διοικήσεως, συμφώνως τοῖς κειμένοις νόμοις πάντοτε, καὶ οὕτω συνετελέσθη ἡ ἀπαλλοτριώσεις τῶν ἀναγκαίων κτημάτων διὰ τὴν μεθοδικὴν καὶ τεχνικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Ἡραίου. Ἀπηλλοτριώθησαν κτήματα ἐκτάσεως ἐν ὅλῳ 43,491 τετραγωνικῶν μέτρων καὶ τὸ τίμημα τῶν κτημάτων τούτων, ἀνελθὼν εἰς γρόσια ἐν ὅλῳ 174,887, κατεβλήθη ὑπὸ τοῦ κ. Βήγανδ' εἰς μετρητά, παραληφθέντα ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν.

Ἰδοὺ ὁ πίναξ τῶν ἀπαλλοτριωθέντων κτημάτων καὶ τοῦ πληρωθέντος εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν ἰδιοκτητῶν τιμήματος.

Ἰδιοκτῆται	Μέτρα τετρ.	Τίμημα εἰς γρόσια
Ἰ. Μ. Ξίφου	760	3040
Χρυσ. Μιχαλιᾶ	780	3900
Νικόλ. Χρυσᾶ	3205	16025
Δημήτριος Καραγεώργης	600	3000
Δημ. Ἰ. Ἀρβανίτου	1490	7450
Ἀδελφοὶ Μισιτζῆ	1306	5224
Ἀναγ. Π' Ἐμμανουήλ	6327	20450
Μαν. Λαγαστῆς	2411	16036
Μαρ. Κυργεώργη	1356	5763
Θεοδ. Σωτηρίου	4066	17195
Ἰ. Σταματούλη	1188	2376
Γ. Χριστοδουλάρας	5264	31584
Ἰ. Μονὴ Μεγάλῃς Παναγίας	8208	22572
Ἱερὰ Μονὴ Πάτμου	5032	14398
Μαν. Καρανικολάου	694	2256
Διαμ. Μαρνέρου	804	3618
Μέτρα	43,491	Γρ. 174,887

Πάσης ἀναγκαίας προπαρασκευαστικῆς ἐργασίας συντελεσθείσης, ἡ ἑναρξίς τῶν τακτικῶν ἀνασκαφῶν ἐγένετο τῇ 18 Σεπτεμβρίου 1910, ἥτοι τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1910 (ν. ἡ.):

★
★ ★

Ἐνταῦθα διακόπτω τὴν συνέχειαν τῆς ἀφηγήσεως περὶ τῶν ἀνασκαφῶν, διότι κρίνω ἐπάναγκες νὰ προτάξω, ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς εἰς τὰ περὶ τοῦ Ἡραίου, πληροφορίας τινὰς καὶ ἱστορικὰς εἰδήσεις.

Ἡ Σάμος, ὡς γνωστόν, διέπρεψεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἡ ὁμόνυμος πόλις, ἐν ἣ ὑπῆρχον τὰ περίφημα ἀνάκτορα τοῦ Πολυκράτους, ἐφημίζετο διὰ τὰ περικαλλῆ οἰκοδομήματα, ἅτινα ἐνέκλειεν.

Ἡ ἀγορά, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ὑψοῦτο παμμεγέθους στήλη φέρουσα ἐγκεχαραγμένα τὰ ὀνόματα τῶν ἀριστευσάντων Σαμίων

εἰς τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, τὸ λεγόμενον ἀγορανόμιον, ὅπερ ἦν πολυτελέστατον οἶκημα τοῦ ἐπιμελουμένου τὰ τῆς ἀγορᾶς ἄρχοντος, τὸ Βουλευτήριον, ὁ Ἀνδρών, τὰ Θέατρα καὶ τόσα ἄλλα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ τὰ ὑπερφάνως ὑψούμενα ἐν τῇ πόλει ἔξοχα ἀγάλματα, προσέδιδον ἐκλαμπρον τὴν ὄψιν εἰς τὴν ἀρχαίαν Πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου τοῦ Πολυκράτους.

Ἐκέκτητο δ' ἡ Σάμος καὶ περικαλλεῖς ναοὺς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται, πλὴν τοῦ περιλαλήτου Ἡραίου, ὁ ναὸς τῆς Ἰμβρασίας Ἀρτέμιδος, ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, ὁ ναὸς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, ὁ ναὸς τοῦ Ἐλευθερίου Διός, ὁ ναὸς τῆς Ἐργάνης Ἀθηνᾶς, ὁ ναὸς τοῦ Χαριτοδότου Ἑρμοῦ, ὁ ναὸς τῆς Δήμητρας, ὁ ναὸς τῆς Τύχης καὶ ἄλλοι.

Δὲν εἶχε δ' ἀνάγκην ἡ ἀρχαία Σάμος νὰ μετακαλέσῃται ξένους ἀρχιτέκτονας πρὸς ἀνέγερσιν τῶν ναῶν καὶ τῶν ἄλλων περικαλλῶν αὐτῆς οἰκοδομημάτων ἢ ξένους γλύπτας καὶ ζωγράφους πρὸς διακόσμησιν αὐτῶν. Ἡ Σάμος, πλὴν τῶν φιλοσόφων καὶ ποιητῶν, τῶν ῥητόρων καὶ ἱστοριογράφων, τῶν ἀστρονόμων καὶ θαλασσοπόρων, τῶν πολιτικῶν καὶ στρατηγῶν, οὐς ἐξέθρεψεν, εἶχε τοὺς ἰδίους ἀρχιτέκτονας καὶ γλύπτας καὶ λιθοξόους καὶ ἀνδριαντοποιοὺς καὶ μεταλλουργοὺς καὶ ζωγράφους καὶ ψηφοθέτας, οἵτινες φήμην οὐ σμικρὰν ἐκέκτηντο καὶ πέραν τῆς Σάμου, ἐν ἄλλαις μεμακρυσμέναις χώραις. Ὁ Ἀγάθαρχος π.χ. ἦτο περίφημος ζωγράφος, μετελθὼν τὴν τέχνην αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις. Ὁ Διοσκουρίδης ἦτο ψηφοθέτης, περίφημα ψηφιδωτὰ ἔργα ποιήσας ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ Κτησικλῆς ἦτο διάσημος ἀγαλματοποιός. Σάμιος, πρὸς τούτοις, ἦν ὁ περίφημος ἀρχιτέκτων Μανδράβουλος, ὅστις κατεσκεύασεν εἰς τὸν Βόσπορον τοῦ Βυζαντίου τὴν ὀνομαστὴν γέφυραν, δι' ἧς διεπεραιώθησαν ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην αἱ στρατιαὶ τοῦ Δαρείου. Καὶ πολλοὺς ἄλλους δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, δοξάσαντας τὴν ἐκθρέψαν αὐτοὺς γῆν.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ καὶ τῇ ἀγαλματοποιίᾳ ὑπερεῖχον
 Ροῖκος ὁ Φιλαίου καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Θεόδωρος καὶ Τηλεκλῆς.
 Οὗτοι ἰδρύσαν τὴν διάσημον τῆς ἀγαλματοποιίας καὶ τῆς χαλ-
 κοπλαστικῆς Σαμίαν Σχολήν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξῆλθον τὰ διακο-
 σμήσαντα τὸ Ἡραῖον καὶ ἄλλους ναοὺς τῆς Σάμου περίφημα
 ἀγάλματα.

Τὸ Ἡραῖον, ὅπερ, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἦτο ὁ μεγαλύτερος
 καὶ πλουσιώτερος πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἑλλάσσονι Ἀσία
 ναῶν, ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Ροίκου καὶ τῶν εἰρημένων υἱῶν αὐτοῦ.

* *

Ἀλλά, πρὶν ἢ ἀρξώμαι τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἡραίου, ἀνάγκη
 νὰ εἶπω τινὰ καὶ περὶ τῆς θεότητος, εἰς ἣν ὁ ἐκλαμπρος οὗτος
 ναὸς εἶχε καθιερωθῇ.

Ἡ Ἥρα ἦτο, ὡς γνωρίζομεν, ἡ διάσημος σύζυγος τοῦ Διός,
 οὗτινος καὶ ἀδελφῇ ἐτύγγχανεν. Ἡ θυγάτηρ αὕτη τοῦ Κρόνου
 καὶ τῆς Ρέας ἦτο βασίλισσα θεῶν καὶ ἀνθρώπων, ἐλατρεύετο δὲ
 παρὰ τε τοῖς Ἑλλησι καὶ τοῖς Ρωμαίοις. Περὶ τοῦ τόπου ἐνθα
 ἐγεννήθη δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία. Οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ὡς τόπον
 τῆς γεννήσεως αὐτῆς τὸ Ἄργος, ἄλλοι δὲ μεταγενέστεροι τὴν
 Ἀρκαδίαν ἢ τὴν Κόρινθον καὶ ἄλλοι αὐτὴν τὴν Σάμον. Φαίνεται
 ὅμως ὅτι ἡ θεότης αὕτη ἐλατρεύετο ἐν Φοινίκῃ, ἐνθεν μετεδόθη ἡ
 λατρεία αὐτῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, μυθολογεῖται
 ὅτι ἡ Ἥρα ἐγεννήθη ἐν Σάμῳ πλησίον τοῦ ποταμοῦ Ἰμβράσου
 ὑπὸ τὴν σκιὰν δενδρίου ἄγνου καὶ ὅτι τὸ δενδρίον τοῦτο
 περιεσώζετο θαλερὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Παυσανίου. Ἐπι-
 μᾶτο δ' ἡ Ἥρα ἐν Ἀργεῖ, ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Καρχηδόνι, ἐν Ρώμῃ
 καὶ ἄλλαχοῦ. Ἀλλ' ἰδιαζούσης τιμῆς καὶ λατρείας ἐτύγγχανεν
 ἐν Σάμῳ, ἥς καὶ ἐθεωρεῖτο ἡ προστάτις.

Ἡ Ἥρα ἐχαρακτηρίζετο συνήθως ὡς θεὰ ὑπερήφανος καὶ με-
 γαλοπρεπῆς, ἐθεωρεῖτο δ' ἐν ταύτῃ ὡς ἔφορος τῆς εὐπρεποῦς καὶ
 κοσμίας συμπεριφορᾶς τοῦ γυναικείου φύλου, ὡς προστάτις τῶν

γάμων καὶ τῆς ιερότητος αὐτῶν, πρὸς δὲ ὡς ἐπίκουρος τῶν τοκετῶν. Παρίστανον δ' αὐτὴν ἐπὶ θρόνου καθημένην, φέρουσιν διάδημα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ σκῆπτρον ἐν τῇ χειρὶ κρατοῦσιν, ἔχουσιν δὲ ὀπισθεν μὲν τὴν Ἴριν, ἄγγελον αὐτῆς, πλησίον τῆς δὲ ταῶν, ὅστις ἦτο αὐτῇ πτηνὸν ἱερὸν διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ πτηνὸν τοῦτο ἦτο τὸ σύμβολον τῆς ωραιότητος καὶ τῆς ὑπερηφάνιας. Κατὰ τὴν συμβολικὴν δ' ἐρμηνείαν τῶν θεῶν τῆς μυθολογίας, ἡ Ἥρα ἐθεωρεῖτο ὡς παριστάνουσα τὸν αἴρα.

Ἡ Ἥρα μνημονεύεται ὡς σφόδρα ζηλότυπος καὶ ὡς καταδιώξασα ἀπηνῶς τὰς ἐρωμένας τοῦ Διὸς, μεταξὺ τῶν ὁποίων κυρίως τὴν Λητώ, τὴν Καλλιστώ καὶ τὴν Σεμέλην. Ἡ τοιαύτη ὁμῶς ζηλοτυπία δὲν πρέπει νὰ καταλογίζεται αὐτῇ ὡς ἐλάττωμα. Ὑπάρχουσιν ἐλαφρυντικὰ διὰ τὴν Θεὰν περιπτώσεις. Γινώσκουμεν ἐκ τῆς μυθολογίας ὅτι ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Διὸς ἦτο ἡ Μῆτις, ἣν οὗτος κατέπιεν ἔγχυσιν οὔσαν, διότι ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ, προεῖπον αὐτῷ ὅτι τὸ τεχνησόμενον τέκνον ἐμελλεν ἄρπάσῃ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Δευτέρα σύζυγος αὐτοῦ ἦτο ἡ Θέμις, θυγάτηρ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, τρίτη δὲ ἡ Ἥρα. Ἡ συνοίκησις αὐτῆς μετὰ τοῦ Διὸς, ἥτις καὶ «ἱερὸς γάμος» καλεῖται, ἐγένετο ἐν Κρήτῃ μετὰ μεγαλοπρεποῦς τελετῆς, εἰς ἣν παρέστησαν ἅπαντες οἱ Θεοί.

Κατὰ τὸν Ὅμηρον, ὁ Ζεὺς ἐνυμφεύθη τὴν Ἥραν παρὰ τὴν Θέλησιν τῶν γονέων αὐτῶν. Μεταγενέστεροι δὲ ποιηταὶ λέγουσιν ὅτι ὁ Ζεὺς κατέκτησεν αὐτὴν διὰ τῆς πανουργίας καὶ ὅτι οἱ γάμοι αὐτῶν ἐτελέσθησαν ἐν Σάμῳ. Ὁ Ζεὺς ἠρᾶτο αὐτῆς περιπαθῶς, ἀλλ' ἐκείνη οὐδόλως ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς ἔρωτάς του. Ἡμέραν τινὰ ἡ Ἥρα ἐξῆλθεν εἰς περίπατον καί, χωρισθεῖσα ἀπὸ τῆς συνοδείας αὐτῆς, ἐκαθέσθη μόνη εἰς τινὰ μαγευτικὴν θέσιν. Ὁ Ζεὺς παρατηρήσας ὅτι ἐκάθητο ἐκεῖ μόνη, ἐξέπεμψεν αἴφνης καταιγίδα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας, μεταμορφωθείς εἰς κόκκυγα, κατέπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς. Τὸ πτηνὸν ἔτρεμεν ἐκ ρί-

γους ὑπὸ τὰ ὑέτινα ὕδατα. Ἡ δὲ Ἥρα ἐξ οἴκτου παρέλαβεν αὐτὸ καὶ τὸ προεφύλαξεν ὑπὸ τὸν χιτῶνά της. Τότε ὁ Ζεὺς ἀναλαβὼν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ μορφήν, κατησπάσθη αὐτὴν καὶ τῇ ὑπεσχέθη νὰ τὴν νυμφευθῇ. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν ἐν Κρήτῃ ἢ ἐν Σάμῳ, ὡς εἴρηται. Ἐτεκε δὲ τὴν Ἥβην, τὴν Εἰλειθείαν, τὸν Ἄρην καὶ τὸν Ἥφαιστον. Ἀλλ' ἡ συμβίωσις αὐτῶν δὲν ἦτο εὐτυχής. Μεθ' ὅλην τὴν πανηγυρικὴν τοῦ «ἱεροῦ γάμου» αὐτῶν τέλεσιν ἐπὶ παρουσίᾳ ὅλων τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Ζεὺς μετεχειρίζετο τὴν Ἥραν σκληρῶ τῷ τρόπῳ, δὲν ἔπαυσε δ' ἔχων ἔρωτας πρὸς ἄλλας θεὰς καὶ θνητὰς γυναῖκας. Ἐκ τῶν πρώτων ἡγάπα τὴν Διώνην, θυγατέρα τοῦ Αἰθέρος καὶ τῆς Γῆς, τὴν Μνημοσύνην, θυγατέρα τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Δήμητραν, τὴν Εὐρυνόμην, μητέρα τῶν Χαρίτων, τὴν Λητώ, μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἐκ δὲ τῶν θνητῶν εἶχεν ἐρωμένας τὴν Δανάην, θυγατέρα τοῦ Ἀκρισίου καὶ μητέρα τοῦ Περσέως, τὴν Νιόβην, θυγατέρα τοῦ Φορωνέως, τὴν Μαΐαν, μητέρα τοῦ Ἑρμοῦ, τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Ταυγέτην, μητέρα τοῦ Λακεδαίμονος, τὴν τρίτην ἀδελφὴν Ἡλέκτραν, μητέρα τοῦ Δαρδάνου καὶ τοῦ Ἰασίωνος, τὴν Σεμέλην, θυγατέρα τοῦ Κάδμου καὶ μητέρα τοῦ Διονύσου, τὴν Εὐρώπην, θυγατέρα τοῦ Φοίνικος ἢ ἀδελφὴν τοῦ Ἀγήνορος καὶ τοῦ Κάδμου καὶ μητέρα τοῦ Μίνωος, τὴν Καλλιστώ, θυγατέρα τοῦ Λυκάονος, τὴν Ἰνὼ τοῦ Ἰνάχου, τὴν Λήδαν, θυγατέρα τοῦ Αἰτωλοῦ βασιλέως Θεστίου καὶ μητέρα τῆς Ἑλένης, τὴν Αἰγίναν, θυγατέρα τοῦ Ἀσωποῦ καὶ μητέρα τοῦ Αἰάχου, τὴν Ἀντιόπην, θυγατέρα τοῦ Νυκτέως καὶ τὴν Ἀλκμήνην, μητέρα τοῦ Ἡρακλέως.

Ἡ Ἥρα, χάρισμασιν ἐξαισίοις πεπροικισμένη καὶ ὠραία, ζηλότυπος δὲ ὑπεράγαν καὶ ὑπερήφανος οὔσα καὶ θέλουσα νὰ διατηρήσῃ τὰ δικαιώματά, ἅτινα προσέδιδεν αὐτῇ ὡς συζύγῳ τοῦ Διὸς ὁ ἱερὸς μετ' αὐτοῦ γάμος, ἐδύνατο νὰ ἀνέχηται ἀγογγύστως τοὺς ποσούτους τοῦ Διὸς ἔρωτας ; Θὰ δικαιώσωμεν βεβαίως τὴν

μήνιν τῆς Θεᾶς, ἣτις ἀναφέρεται ὡς ἀπηνῶς καταδιώξασα τινὰς ἐρωμένους τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ἐνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων, ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα δὲν ἔζων ἁρμονικὸν βίον. Μυθολογεῖται μάλιστα ὅτι ἡ Ἥρα ἔτεκε τὸν Ἡφαιστον ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ Διὸς καὶ τοῦτο ἵνα περιφρονήσῃ αὐτόν, διότι ἐγέννησεν ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν Ἀθηνᾶν. Ἐπὶ τέλους ὀργισθεὶς ποτὲ ὁ Ζεὺς κατὰ τῆς Ἥρας, ἀνῆρτησεν αὐτὴν ἐκ χρυσῆς ἀλύσεως μετέωρον μεταξὺ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Κατ' ἄλλας δ' ἀφηγήσεις, ἡμέραν τινὰ ἡ Ἥρα κατεκρήμνισεν εἰς τὴν Κῶ τὸν προστατευόμενον τοῦ Διὸς Ἡρακλέα. Ὁ δὲ Ζεὺς τοσοῦτον τότε ἐξωργίσθη ὥστε συλλαβὼν τὴν Ἥραν, ἀπηγχόνισεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, δέσας τὰς χεῖρας αὐτῆς καὶ προσδέσας εἰς τοὺς πόδας τῆς δύο ἄκμονας ἵνα καταστήσῃ τὸ σῶμα αὐτῆς βαρύτερον εἰς τὴν ἀγχόνην.

Ἡ Ἥρα ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ποιητῶν ὡς ἀπηνῶς καταδιώκουσα τὸν Ἡρακλέα, οὗτινος πάντα τὰ σχέδια ἀνέτρεπεν. Ὁ Ὅμηρος δὲ παριστάνει αὐτὴν ὡς θεὰν ἐμπνεομένην πάντοτε ὑπὸ μίσους καὶ ἐμφανιζομένην εἰς πᾶσαν περίστασιν, καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ ναυαγήσῃ σχέδιόν τι. Διάρκουστος δὲ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἡ Ἥρα ἐκηρύχθη ἀμείλικτος κατὰ τῶν Τρώων καὶ ἐβοήθει μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος τοὺς Ἕλληνας ἔνεκα τοῦ ἀσπόνδου μίσους, ὅπερ ἔτρεφε κατὰ τοῦ Πάριδος, προτιμήσαντος αὐτῆς τὴν Ἀφροδίτην κατὰ τὴν ἀπονομήν τοῦ μήλου τῆς Ἑρίδος. Πολλάκις, μάλιστα, ἔλαβε μέρος καὶ εἰς μάχας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ Ἥρα, οὐδὲν ἥττον, ἐλατρεύετο περιπαθῶς ἔνεκα τῶν πολλῶν ἄλλων θείων προτερημάτων αὐτῆς. Ἰδιαζούσης ὁμῶς λατρείας ἐτύγγχανεν, ὡς ἔφθην εἰπών, ἐν Σάμῳ, δι' ὃ καὶ Σαμία προσονομάζεται. Ἡ ἐξαισία καλλονὴ αὐτῆς καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς ἐνέπνεον ἄκρατον σεβασμόν.

Ἐν Ῥώμῃ ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀντίληψιν αὐτῆς ἐν διαφόροις περιστάσεσι καὶ ἀπεκάλουν αὐτὴν Regina, ὑπονοουμένου τοῦ *deorum*, ἥτοι Βασίλισσαν θεῶν, Matrona, ἥγουν Κυρίαν, Caprotina, Domiduca, ἔτι δὲ Moneta, ἥ διότι προίστατο τοῦ πλούτου, ἥ, κατ' ἄλλους, παράγοντας τὴν λέξιν ἀπὸ τὸ κατὰ Σουίδαν Μονῆτα, διότι προεῖπεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἓνα σεισμόν. Ὄταν δ' ἐπεκαλοῦντο τὴν βοήθειαν αὐτῆς ὑπὲρ τικτουςῶν γυναικῶν πρὸς ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὀδυνῶν τοῦ τοκετοῦ, ἀπεκάλουν αὐτὴν Lucina, καθάπερ Λύσινος ἀπεκαλεῖτο καὶ ἡ Εἰλειθεία, ἥτις ἐλατρεύετο ἐπίσης ὡς ἔφορος τῶν τοκετῶν καὶ βοηθὸς τῶν τικτουςῶν γυναικῶν. Ὄταν δ' ἐπεκαλοῦντο αὐτὴν εἰς γάμους, τὴν ὠνόμαζον Pronuba.

Ἡ Ἥρα ἐλατρεύετο καὶ ἐν Συρίᾳ. Ἐν τῷ περισπουδάζῳ συγγράμματι τοῦ Dupuis, ἐπιγραφομένῳ «*Origine de tous les cultes ou religion universelle*», εὐρίσκομεν ἱκανὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πληροφορίας καὶ εἰδήσεις.

Ἐν Συρίᾳ, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, ὑπῆρχε πόλις, ἥτις ὠνομάζετο «ἱερὰ πόλις». Ἡ πόλις αὕτη ἦτο καθιερωμένη εἰς τὴν Ἥραν τὴν Ἀσσυρίαν. Ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἱερὸν ἀπαστράπτων ἐκ τοῦ πλούτου τῶν διακόσμων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀναθημάτων. Ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ ὑπῆρχον κολοσσιαῖα ἀγάλματα τοῦ Πριάπου, ἔχοντα ὕψος τριακοσίων ὀργυιῶν. Εἰς τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἀνεβιβάζετο δις τοῦ ἔτους εἰς ἀνὴρ, ὅστις παρέμενεν ἐκεῖ ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας καὶ συνωμίζει μετὰ τῶν θεῶν, ἐκλιπαρῶν παρ' αὐτῶν ἀγαθὰ ὑπὲρ τῆς Συρίας. Ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ ὑπῆρχεν εἶδος ἱεροῦ βήματος, εἰς ὃ μόνον οἱ ἱερεῖς εἰσῆρχοντο. Ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ βήματι ὑπῆρχον τὰ ἀγάλματα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας. Ὁ Ζεὺς ἐπεκράθετο ταύρων, ἡ δὲ Ἥρα λεόντων. Τὴν Ἥραν ἐλάτρευον οἱ Ἀσσύριοι ὡς ἄλλην Ἰσιδα. Τὸ ἄγαλμα αὐτῆς ἦτο κα-

τάφορτον ἐκ σμαράγδων, ὑακίνθων καὶ ἄλλων πολυτίμων λίθων, οὓς ἐκόμιζον αὐτῇ οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Ἰνδοί, οἱ Αἰθίοπες, οἱ Μῆδοι, οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι. Ἐφερε δὲ πρὸς τούτοις ἡ Ἥρα στέμμα ἐκ δώδεκα πολυτίμων λίθων, οἵτινες συνεβόλιζον τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους. Μεταξὺ τῶν πολυτίμων τούτων λίθων, ὑπῆρχεν εἷς, ὀνομαζόμενος λύχνις ἢ λυχνίς ἢ λυχνίτης, ἔστις τοιοῦτον ζωηρὸν ἀνέδιδε φῶς τὴν νύκτα ὥστε ἐκ τοῦ φωτὸς τούτου κατηυγάζετο ὁλόκληρον τὸ ἱερὸν βῆμα. Ὁ πολύτιμος οὗτος λίθος ὠνομάζετο καὶ σεληνίτης, διότι παρατηρήθη συμπάθειά τις αὐτοῦ πρὸς τὰς αὐξομειώσεις τῆς Σελήνης, δι' ὃ καὶ οἱ Ἀσσύριοι ἐκόσμουσαν κυρίως διὰ τοῦ λίθου τούτου τὴν Ἥραν, ὡς ἔχουσιν χαρακτῆράς τινας προσομοίους τοῖς τῆς Σελήνης.

Ὁ Martianus Capella, ἐν ὕμνῳ, ὃν ἔγραψε διὰ τὸν Ἥλιον, τίθησιν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέμμα ἐκ δώδεκα πολυτίμων λίθων. Διὰ στέμματος ἐκ δώδεκα πολυτίμων λίθων διακοσμεῖ ὁ αὐτὸς ποιητὴς καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Ἥρας ἐν ἑτέρῳ ὕμνῳ εἰς τὴν θεὰν ταύτην. Τὰ χρώματα δὲ τῶν δώδεκα πολυτίμων τούτων λίθων εἰσὶν ἀνάλογα πρὸς τὴν ὄψιν, ἣν ἡ γῆ προσλαμβάνει κατὰ τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους.

Ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς δ'. ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας Μακρόβιος εἰς τὰ Κρονικά του χαρακτηρίζει τὴν Ἥραν ὡς θεὰν τοῦ ἀέρος καὶ συγχέει αὐτὴν μετὰ τῆς Σελήνης. Ἡ ὑπόστασις τοῦ ἀέρος συμπαρασύρει εἰς τὰ ρεύματα αὐτοῦ τὰ ὑγρά, ἅτινα παραλαμβάνει ἐκ τῆς Σελήνης. Ἡ Σελήνη δέ, κατὰ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους, ἐτροφοδοτεῖτο ἐκ τῶν γλυκέων ὑδάτων τῶν πηγῶν, ἐνῷ ὁ Ἥλιος ἐτρέφετο ἐκ τῶν ἀτμῶν τῆς θαλάσσης. Οὕτω καὶ ἡ Ἥρα, κατ' ἀπομίμησιν τῆς Σελήνης, πρὸς ἣν προσωμοιάζεν αὐτὴν, κατήρχετο κατ' ἔτος εἰς τὴν πηγὴν τῆς Κανάθου ἐν τῇ Ἀργολίδι ἵνα ἀνακαινίσῃ τὴν παρθενικὴν καλλονὴν αὐτῆς.

Ἡ Ἥρα δὲ ἰδρύσει τὴν κατοικίαν αὐτῆς εἰς τὰ χαμηλώτερα τοῦ ἀέρος στρώματα, τὰ μᾶλλον πρὸς τὴν γῆν γειτνιάζοντα. Τὰ

μεσαῖα στρώματα ἦσαν ἡ κατοικία τοῦ Διὸς καὶ τὰ ἀνώτερα ἡ κατοικία τῆς Ἀθηνᾶς.

Πρὸς τιμὴν τῆς Ἡρας ἐγίνοντο πανταχοῦ ὅπου ἐτελεῖτο ἡ λατρεία αὐτῆς ἑορταί, αἵτινες ἐκαλοῦντο Ἡραῖα, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις Junonies. Ναοὶ δὲ τῆς Ἡρας μεγαλοπρεπεῖς ὑπῆρχον ἐν Ἀργεῖ, ἐν Πλαταιαῖς καὶ ἐν ἄλλαις Ἑλληνικαῖς πόλεσιν. Ὁ περιφημότερος ὅμως καὶ ὁ περικαλλέστερος ναὸς τῆς Ἡρας ἦτο ὁ ἐν Σάμῳ, ὅστις ἐθεωρεῖτο, ὡς εἴρηται, καὶ ὁ μεγαλύτερος τῶν ναῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἑλλάσσαντος Ἀσίας. Πάντες δ' οἱ εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἡρας καθιερωμένοι ναοὶ ὠνομάζοντο Ἡραῖα.

Τὸ ἐν Σάμῳ Ἡραῖον ἦτο ἀριστούργημα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης, ἀπῆστραπτεν ἐκ τῶν ἐκλάμπρων αὐτοῦ διακόσμων καὶ ἐνεῖχε πλοῦτον ἀμύθητον καὶ θησαυροὺς ἀνεκτιμήτους καὶ ἀγάλματα ἔκλαμπρα καὶ περίδλεπτα τῆς περιφήμου γλυπτικῆς σχολῆς Ροίκου τοῦ Σαμίου, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἀνέφερον.

* * *

Ἀλλ' ἵνα κάλλιον κατανοηθῶσι τὰ περὶ τοῦ σχήματος καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ περιλαλήτου ἐν Σάμῳ ναοῦ τῆς Ἡρας, ἀνάγκη νὰ εἶπω ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν ἐν γένει ναῶν τῶν ἀρχαίων.

Τὸ θέμα τοῦτο ἐξετάζω κατὰ πλάτος ἐν τῷ περὶ Χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας συγγράμματί μου, ἐξ οὗ μεταφέρω ἐνταῦθα συντόμους τινὰς πληροφορίας ἵνα παράσχω ὑμῖν ιδέαν τινὰ περὶ τῶν ἀρχαίων ναῶν.

Καὶ λοιπόν, οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαίων εἶχον σχῆμα ἐπίμηκες καὶ τετράπλευρον ἢ κυκλωτερές. Καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν τετραπλεύρων μὴ διακοσμούμενοι ὑπὸ κιόνων, ἐκαλοῦντο ἄστυλοι, ναοὶ δ' ἐν παραστάσι ὠνομάζοντο οἱ ἔχοντες μόνον δύο κίονας εἰς τὴν πρόσ-
οψιν. Οἱ δὲ ὑπὸ πλειόνων κιόνων διακοσμούμενοι, ἐκαλοῦντο :

α'.) πρόστυλοι, ἐὰν εἶχον τέσσαρας κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν.

β'.) ἀμφιπρόστυλοι, ἐὰν εἶχον τέσσαρας κίονας εἰς τὴν πρόσ-
οψιν καὶ ἰσαρίθμους εἰς τὸν ὀπισθόδομον.

γ'.) περίπτεροι ἢ ἀμφικίονες, ἐὰν πέριξ αὐτῶν ὑπῆρχον κίο-
νες, σχηματίζουσαι στοάν, ἢ τὸ λεγόμενον περιστύλιον.

δ'.) δίπτεροι, ἐὰν πέριξ αὐτῶν ὑπῆρχον δύο κιονοστοιχίαι
παράλληλοι· καὶ

ε'. ψευδοδίπτεροι, ἐὰν πέριξ αὐτῶν ὑπῆρχε περιστύλιον, ἀ-
ποτελούμενον ἐξ ἐνὸς μὲν ἀπὸ δύο κιονοστοιχίας, ἐξ ἑτέρου δὲ ἀπὸ
μίας κιονοστοιχίας.

ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ τὸν
ὀπισθόδομον κίωνων, οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαίων ἐκαλοῦντο, τετράστυ-
λοι, ἐξάστυλοι, ὀκτάστυλοι καὶ δεκάστυλοι. Οὐδέποτε δ' ὑπῆρ-
χον πλείονες τῶν δέκα κίωνων εἰς τε τῆς προσόψεως καὶ τοῦ ὀπι-
σθοδόμου τὰς στοάς.

Ἐκαλοῦντο δὲ πρὸς τούτοις οἱ ναοί:

α') πυκνόστυλοι, ἐὰν τὸ διάστημα τοῦ μεταστυλίου ᾗτο τριῶν
ἐμβάτων, ἐμβάτης δ' ᾗτο ἡ ἡμιδιάμετρος τῆς βάσεως τῶν κίο-
νων.

β'.) σύστυλοι, ἐὰν τὸ μεταστύλιον ᾗτο τεσσάρων ἐμβάτων.

γ'.) εὐστυλοι, ἐὰν τὸ μεταστύλιον ᾗτο τεσσάρων καὶ ἡμίσεως
ἐμβάτων.

δ'.) διάστυλοι, ἐὰν τὸ μεταστύλιον ᾗτο ἐξ ἐμβάτων· καὶ

ε'.) ἀραιόστυλοι, ἐὰν τὸ μεταστύλιον ᾗτο μεῖζον τῶν ἐξ ἐμ-
βάτων.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν τετραπλεύρων μετ' ἐπιμήκους σχή-
ματος ναῶν. Οἱ δὲ κυκλωτερεῖς ἐκαλύπτοντο θόλῳ καὶ ὠνομά-
ζοντο:

α'.) μονόπτεροι, ἐὰν μίαν μόνον εἶχον περιφερῆ κιονοστοιχίαν,
στηριζομένην ἐπὶ ὑψώματος ἄνευ σηκοῦ· καὶ

β'.) περίπτεροι, ἐὰν εἶχον σηκὸν περιφερῆ, περιεστοιχισμένον
ὑφ' ἐνὸς ἀπλοῦ περιστυλίου.

Οἱ μεγάλοι δὲ τετράπλευροι ναοὶ συνίσταντο ἐκ τριῶν μερῶν,

ἦτοι τοῦ προνάου ἢ προδόμου, τοῦ κυρίως ναοῦ ἢ σηκοῦ καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου (1).

Τὸ Ἡραῖον τῆς Σάμου ὑψοῦτο ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν, ἣτις σήμερον ὀνομάζεται Κολώννα, ἐκ τῆς περισωθείσης μιᾶς καὶ μόνης στήλης ἢ κολώννας τοῦ Ἡραίου οὕτω κληθεῖσα. Ὁ περιλάλητος ὅμως ναὸς δὲν ἦτο ὁ ἀρχῆθεν ἀνεγερθεὶς. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἡραίου ἀνάγεται εἰς μυθολογικοὺς χρόνους. Μυθολογεῖται ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἰδρύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Νυμφῶν καὶ ὑπὸ τῶν Καρῶν ἢ Λελέγων, γενομένων ποτὲ κυρίων τῆς Σάμου. Παρὰ τοῦ Πασανίου δὲ καὶ ἄλλων τινων ἀρχαίων συγγραφέων μαρθάνομεν ὅτι τὸ Ἡραῖον ἰδρύθη περὶ τὸ 1350 ἢ 1330 π. Χ. ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν. Ἄλλοι δὲ πάλιν φρονοῦσιν ὅτι ὁ ναὸς οὗτος τῆς Ἡρας ἀνηγέρθη περὶ τὸ 1291 π. Χ. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τὸ Ἡραῖον ἀνιδρύθη βραδύτερον εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ὑπὸ Ροίκου, τοῦ Σαμίου ἀρχιτέκτονος, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου, δαπάνη τοῦ δήμου, ἀλλ' εἴτα ἐπυρπολήθη καὶ ἀνεκαινίσθη μεγαλοπρεπέστερον καὶ εὐρύτερον. Μολονότι δὲ λέγεται ὅτι τὸ ὑπὸ Ροίκου ἰδρυθὲν ἦτο Δωρικοῦ ρυθμοῦ, αἱ ἀνασκαφαὶ ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἦτο Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ.

Κατὰ ποίαν ὁμως ἐποχὴν ἀκριβῶς ἀνιδρύθη ὑπὸ τοῦ Ροίκου, πότε ἐπυρπολήθη καὶ πότε ἀνεκαινίσθη; Ἰδοὺ ζητήματα, ἅτινα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λυθῶσι μετ' ἀκριβείας. Κατὰ τοὺς πίθανωτέρους ὑπολογισμούς, ὁ Ροῖκος ἀνίδρυσεν αὐτὸ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 6 αἰῶνος π. Χ. ἀνεκαινίσθη δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος. Πῶς δὲ καὶ ὑπὸ τίνων ἐπυρπολήθη τὸ ὑπὸ τοῦ Ροίκου ἀνεγερθὲν, ἄδηλον καὶ τοῦτο καὶ ἀβέβαιον. Διὰ τὴν ἀνακαίνισιν ὅμως καὶ τὴν ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον εἴτα ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ἡραίου ἀπητοῦντο δαπάναι κολοσσιαῖαι καὶ ταύτας μόνον ὁ Πολυκράτης ἐδύνατο τότε νὰ χορηγήσῃ. Πάντως δὲ βέβαιον

(1) Ὅρα τοὺς εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος τεύχους δύο πίνακας.

τυγχάνει ὅτι τὸ ἐπὶ Πολυκράτους ἀνεγερθὲν μεγαλοπρεπὲς Ἡ-
ραῖον ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ ὑπὸ Ροίκου ἀνιδρυθέντος, τοῦτο δ' ἀπο-
δεικνύουσι τὰ θεμέλια τούτου, ὡς μ' ἐβεβαίωσεν ὁ κ. Θ. Βήγανδ.
Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις αὐτοῦ, αἱ βάσεις τοῦ ἐπὶ Ροίκου ὤκο-
δομηθέντος Ἡραίου, εἰσὶ σήμερον ὁραταὶ καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀνηγέρ-
θη τὸ ἐπὶ Πολυκράτους περιλάλητον Ἡραῖον.

Ὁ ναὸς ἦτο περίπτερος καὶ δίπτερος, ἀπετελεῖτο δ' ἐκ τοῦ προ-
νάου, τοῦ σηκοῦ ἢ κυρίως ναοῦ ἢ ἀδύτου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου.

* * *

Τὸ Ἡραῖον ἐνέκλειε θησαυροὺς τιμαλφεστάτους, τοσαῦτα δὲ
ἦσαν τὰ ἐν αὐτῷ ἐναποτεθειμένα παντοῖα καὶ ἔκλαμπρα ἀρι-
στοτεχνήματα γλυπτικῆς, ζωγραφικῆς, μεταλλουργικῆς κλπ. ὥ-
στε καὶ «Πινακοθήκη» ἐλέγετο. Τὸ περιστύλιον δ' αὐτοῦ ἦτο
κεκοσμημένον ὑπὸ ἀγαλμάτων ἀρίστης τέχνης. Τὸ περικαλλέ-
στερον μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων τούτων ἦτο πελώριον ἄγαλμα
τῆς θεᾶς, ἐπὶ θρόνου καθημένης καὶ ἐχούσης ὑπὸ τοὺς πόδας αὐ-
τῆς δύο ταῶ. Ἡ θεὰ ἔφερε γαμήλιον χιτῶνα, φθάνοντα μέχρι
τῶν ποδῶν καὶ ὑποδηλοῦντα τοὺς γάμους αὐτῆς μετὰ τοῦ Διός,
ἐν Σάμῳ, ὡς εἴρηται, τελεσθέντας. Ἐτερον ἄγαλμα τῆς αὐτῆς
θεᾶς ἐξ ὀρειχάλκου παμμέγιστον ἐκόσμει ἐπίσης τὸ Ἡραῖον.

Ἵπῃρχον πρὸς τούτοις ἐν τῷ ναῷ:

α'.) ἄγαλμα θαυμασίας καλλονῆς τοῦ περιφήμου διὰ τὸ σω-
ματικὸν κάλλος αὐτοῦ κιθαριστοῦ Βαθύλλου, ὅπερ ἐτεχνουργή-
θη, διαταγῇ τοῦ Πολυκράτους, καὶ ἐστήθη κατέναντι τοῦ βω-
μοῦ τοῦ Ἡραίου, παρίστανε δὲ τὸν Βαθύλλον κρατοῦντα κιθά-
ραν, τὰς χορδὰς τῆς ὁποίας ἡτοιμάζετο νὰ κρούσῃ.

β'.) ἀνδριὰς τοῦ Πυθαγόρου, ὃν οἱ Σάμιοι, μετὰ τὸν θάνατον
αὐτοῦ, ἀνήγειραν ἐν τῷ Ἡραίῳ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν μέγαν φι-
λόσοφον τῆς Σάμου.

γ'.) ἀγάλματα τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν Ἀλκιβιάδου, Κόνωνος καὶ Τιμοθέου, ἅτινα ἔστησαν εἰς τὸ Ἡραῖον οἱ Ἴωνες.

δ'.) ὁ παμμέγιστος κρατὴρ ἐκ χαλκοῦ, ὃν ἀνέθηκε τῇ θεᾷ ὁ Κολαῖος, περίφημος Σάμιος θαλασσοπόρος, ὅστις ἐταξείδευσε καὶ πέραν τῶν Ἡρακλείων στηλῶν.

ε'.) οἱ ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ χαλκοῦ ἄμνοι, οὓς ἀνέθηκεν εἰς τὸ Ἡραῖον ὁ Μανδραβοῦλος, Σάμιος, ἐπὶ τῇ διὰ τοῦ ἄμνου τοῦ ἀνακαλύψει μεταλλείου τινὸς ἐν τῇ Νήσῳ.

ς'.) οἱ ἐκ μαρμάρου δύο λαγῶοι, οὓς ἀνέθηκε Βαστακάρης ὁ Σάμιος· καὶ

ζ'.) ἀγάλματα ἐξαίσια τοῦ Διός, τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἡρακλέους.

Ἀπειράριθμοι, πρὸς τούτοις, ἀνδριάντες ἀθλητῶν, νικησάντων εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἢ εἰς τοὺς Σαμιακοὺς ἀγῶνας, περιεκόσμουν τὸ περιλάλητον Ἡραῖον. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι καὶ ὁ Ἄμασις ἀνέθηκε τῇ ἐν Σάμῳ Ἡρᾷ «εἰκόνας ἑαυτοῦ διφασίας ξυλίνας», αἵτινες ἦσαν ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου «ὅπισθε τῶν θυρέων», ὡς λέγει. Προστίθῃσι δ' ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ὁ Ἄμασις «ἐς μὲν νῦν Σάμον ἀνέθηκε κατὰ ξεινίην τὴν ἑωυτοῦ τε καὶ Πολυκράτους τοῦ Αἰάκεος».

Τὰ δὲ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη τοῦ Ἡραίου ἦσαν ἀπειράριθμα ὡς ἐπίσης ἄπειρα ἦσαν τὰ μετάλλινα καὶ ἐλεφάντινα σκεύη καὶ πολυπληθῆ τὰ κοσμήματα τῆς θεᾶς. Ὁ Πολυκράτης εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸ Ἡραῖον σκεύη χρυσᾶ πολυτιμώτατα καὶ πλείστους διακόσμους μεγάλης ἀξίας. Ἡ δὲ στέγη τοῦ ναοῦ ἦτο κατεσκευασμένη ἐξ ὀπτῶν ἐρυθρῶν πλίνθων, ἐφ' ὧν ἦσαν ἐζωγραφισμένοι διάφοροι παραστάσεις. Τοιοῦτος δ' ἦτο, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὁ πλοῦτος τοῦ ναοῦ, ὥστε οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἐπισκέπτου ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τῇ θεᾷ αὐτοῦ.

Ἐν τῷ ἀξιολόγῳ συγγράμματι τοῦ J. J. Barthelemy περὶ τῶν ταξειδίων τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος ἀναγινώσκομεν περὶ τοῦ Ἡραίου τὰ ἑξῆς:

«Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς πόλεως, ἐν τῷ προαστείῳ, κεῖται τὸ τέμενος τῆς Ἥρας, ὠκοδομηθὲν, ὡς λέγουσι, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἀνακαινισθὲν δὲ μεταγενεστέρως ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ροΐκου. Τὸ τέμενος εἶναι ρυθμοῦ Δωρικοῦ. Δὲν εἶδον ναὸν μεγαλήτερον, οὐδεὶς δ' ἄλλος ναὸς κομψότερος αὐτοῦ εἶναι γνωστός. Κεῖται οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰμβράσου, εἰς τὸν τόπον ἀκριβῶς, ὃν ἡ θεὰ ἐτίμησε διὰ τῶν πρώτων βλεμμάτων αὐτῆς. Πιστεύουσιν ὅτι ἡ θεὰ εἶδε τὸ φῶς τοῦ κόσμου ὑπὸ τὴν σκιάν ἐνὸς δενδρίου, ἐξ ἐκείνων, ἅτινα καλοῦνται agnus castus καὶ τὰ ὅποια εἶναι πολυάριθμα κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ. Τὸ τέμενος τοῦτο, περιλάλητον καὶ πολυσέβαστον, ἀπήλαυε τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀσύλου. Τὸ ἄγαλμα τῆς Ἥρας εἶναι ἔργον τοῦ ἀρχαίου καλλιτέχνου Σμίλιδος».

Ἡ ἀφήγησις τοῦ Ἀναχάρσιδος ἐξακολουθεῖ περὶ τῶν ἐν Σάμῳ τελεσθέντων γάμων τῆς Ἥρας μετὰ τοῦ Διός, περὶ τῶν ἐν Ἡραίῳ ἀγαλμάτων τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν Κόνωνος καὶ Τιμοθέου καὶ περὶ τῶν ἐορτῶν, ἃς οἱ Σάμιοι ἐτέλουν πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας.

Ἡ δὲ ὁδός, ἣτις ἦγεν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας πόλεως Σάμου εἰς τὸ Ἡραῖον ἐκαλεῖτο Ἰερὰ ὁδός, ἦτο δὲ κατὰφυτος καὶ ἐκοσμεῖτο ἐκατέρωθεν ὑπὸ ἀγαλμάτων καὶ περικαλλεσμάτων οἰκοδομημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο ὁ ἐν Ἐλκεί ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, ὁ τάφος τῆς Ραδίνης καὶ τοῦ Λεοντύχου καὶ ἄλλα.

★ ★

★

Πανταχοῦ ὅπου ἡ λατρεία τῆς Ἥρας ἦν εἰσηγμένη, ἐτελοῦντο, ὡς εἶπον ἤδη, λαμπραὶ ἐορταί, πρὸς τιμὴν αὐτῆς, αἵτινες ὠνομάζοντο «Ἡραῖα». Ἐν Ἀργεὶ ὑπῆρχον τρεῖς ναοὶ τῆς Ἥρας, εἷς ἐντὸς τῆς πόλεως, ἕτερος ἐπὶ τῆς εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀγούσης

καὶ ὁ τρίτος μεταξὺ Ἄργους καὶ Μυκηναίων. Τὰ Ἡραῖα ἤγοντο ἐν Ἀργεὶ ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος, ἐκ τῶν γενομένων δὲ κατὰ τὴν ἐορτὴν ταύτην τελετῶν ἦτο καὶ μεγαλοπρεπὴς πομπὴ πρὸς τὸν μεταξὺ Ἄργους καὶ Μυκηναίων ναόν. Πολυάριθμοι νέοι, ἐν Ἀργεὶ συνεργόμενοι, ἐξεκίνουν ἐκεῖθεν ἑνοπλοὶ πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἥρας. Προηγείτο ἑκατοντάς βοῶν, ἐξ οὗ καὶ «Ἐκατόμβαια» ἐκαλεῖτο ἡ τελετή. Τὴν πομπὴν συνώδευεν ἡ πρώτη τῶν ἱερείων ἐφ' ἄρματος, ὑπὸ δύο λευκῶν βοῶν συρομένου. Οἱ ἑκατὸν βόες ἐθυσιάζοντο ἐκεῖ καὶ τὰ κρέα αὐτῶν διενέμοντο εἰς τοὺς κατοίκους. Διάφοροι δὲ ἀγῶνες ἐτελοῦντο εἰς τὸ στάδιον, ὅπερ ἦτο πλησίον τῆς εἰς τὴν ἀκρόπολιν φερούσης ὁδοῦ.

Τὰ Ἡραῖα ἐτελοῦντο μετὰ τῆς αὐτῆς πομπῆς καὶ ἐν Αἰγίνῃ. Ἀλλὰ τὰ ἐν Σάμῳ τελούμενα Ἡραῖα ἦσαν ἢ λαμπροτέρα τῶν πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας ἐορτῶν ὅσαι εἰς τὰ διάφορα μέρη ἐγίνοντο.

*
* *

Δύο, κυρίως, ἐορταὶ ἐτελοῦντο ἐν Σάμῳ πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας, τὰ Ἡραῖα καὶ τὰ Τόνεα. Καὶ διὰ μὲν τῶν Ἡραίων ἐπανηγυρίζετο ἡ γέννησις τῆς θεᾶς. Τὰ δὲ Τόνεα ἀφορμὴν ἔσχον τὸ κατωτέρω ἱστορούμενον θαῦμα τῆς Ἥρας. Ἐξ Ἀργους εἶχεν ἔλθει εἰς Σάμον ἢ Ἀδμήτη Εὐρυσθέως, ἥτις κατετάχθη ὡς ἰέρεια εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἥρας. Ἡ ἰέρεια αὕτη, κατ' εἰσήγησιν τῶν Ἀργείων, ἔπεισε Τυρρηνοὺς τινὰς ἵνα ἀρπάσωσι κρύφα τὸ ξόανον τῆς θεᾶς ἐκ τοῦ Ἡραίου καὶ μεταφέρωσιν αὐτὸ εἰς Ἄργος. Οὗτοι ἐλθόντες νύκτωρ, εἰσέδυσαν εἰς τὸν ναὸν καὶ, ἀρπάσαντες τὸ ξόανον, ἐπεβίβασαν αὐτὸ εἰς τὸ πλοῖον αὐτῶν, ὅπερ εἶχε προσορμισθεῖ εἰς τὸν Ἡραίτην ὄρμον. Τὴν ἄγκυραν δ' ἄραντες, προσεπάθουν ν' ἀπομακρυνθῶσι τῆς παραλίας, ἀλλὰ δύνάμεις ἀνεξήγητος ἐκράτει τὸ πλοῖον ἀκίνητον εἰς τὴν παραλίαν. Ἐκ τούτου φοβηθέντες οἱ Τυρρηνοί, κατέλιπον τὸ ξόανον εἰς τὴν παραλίαν καὶ οὕτω ἐδυνήθησαν ν' ἀποπλεύσωσι. Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπομένης, ἢ Ἀδμήτη ἐξήγγειλε τὴν ἐκ τοῦ ναοῦ ἀρπαγὴν τοῦ ξοάνου. Τότε ὅλοι οἱ

πολιῖται ἐξῆλθον εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ξοάνου, ὅπερ ἀνεῦρον ἐν τῇ παραλία. Ἡ Ἀδμήτη δὲ μετέφερεν αὐτὸ εἰς τὸν ναόν. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θαύματος τούτου καθιερώθη ἐορτή, ἣτις ὠνομάσθη Τόνεα. Κατὰ τὴν ἐορτὴν ταύτην τὸ ξοάνον τῆς Ἥρας μετεφέρετο εἰς τὸν Ἡραίτην ὄρμον, ἡγουμένων ἱερέων δαφνοστεφῶν καὶ ἐπομένων πολιτῶν ἐστεμμένων κλάδοις λύγου, καὶ ἀφίετο ἐκεῖ μίαν νύκτα. Τὴν δ' ἐπομένην μετεφέρετο πάλιν μετὰ τῆς αὐτῆς παρατάξεως εἰς τὸν ναόν καὶ ἐτελοῦντο θυσίαι εἰς τὴν θεὰν ὑπὲρ τῆς νήσου.

Ἀλλὰ τὰ Ἡραῖα ἦσαν, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, ἡ λαμπροτάτη πασῶν τῶν πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας ἐορτῶν. Ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «τὰ ταξειῖδια τοῦ Πυθαγόρου» περισπουδᾶστω συγγράμματι ἀπαντῶμεν περιγραφὴν τῆς μεγάλης ταύτης ἐορτῆς, συμπηχθεῖσαν, φαίνεται, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις πεζογράφοις καὶ ποιηταῖς κατεσπαρμένων σχετικῶν εἰδήσεων.

Τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς ἅπασαι αἱ οἰκίαι τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ ἦσαν ἐστολισμέναι ὥσεὶ γάμοι ἐν ἐκάστη αὐτῶν ἐτελοῦντο. Μετέβαινον δὲ πάντες εἰς τὸ Ἡραῖον ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Ἐπροπορεύοντο τῆς συνοδείας οἱ νεόνυμφοι, ἐστεμμένους ἔχοντες τὰς κεφαλὰς ὑπὸ ρόδων λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν νεονύμφων ἐβάδιζε νεανίας καλλίμορφος, φέρων δᾶδα ἐν τῇ χειρὶ εἰς παράστασιν τοῦ ὕμεναίου. Οἱ νεόνυμφοι ἔψαλλον τεμάχια τοῦ παρ' Ὀμήρῳ ὕμνου εἰς τὴν Ἥραν. Εἶπετο χορὸς καλλιπαρείων παρθένων, αἵτινες ἐβάσταζον τρώων, τὸ ἱερὸν πτηνὸν τῆς Ἥρας, ἱστάμενον ἐπὶ ἀργυρᾷ ἡμισελήνου. Ἄλλος χορὸς παρθένων, παραλλήλως πρὸς τὸν πρῶτον βαδίζων, ἔφερε τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον τῆς βασιλίσσης τοῦ Ὀλύμπου. Μετὰ τοὺς δύο τούτους χορούς, ἤρχοντο οἱ ἱερεῖς, φέροντες εἶδος θρόνου ἐκ ξύλου ὀρυός, θαυμασίως γεγλυμμένου. Ἐπὶ τοῦ θρόνου τούτου ἦτο τὸ ἄγαλμα τῆς Ἥρας, ἥς οἱ βραχίονες ἦσαν κατάφορτοι μὲ φέλλια ἀργυρᾷ καὶ χρυσᾷ, μαργαρίταις κεκοσμημένα. Τὰ στήθη τῆς θεᾶς ἀπὸ στρα-

πτον ἐκ καλλονῆς ἀπαρμιλλου. Ζωστήρ πολύτιμος περιεζώννυνεν αὐτήν, συγκρατῶν τὸν χιτῶνα αὐτῆς, ὅστις κατήρχετο μέχρι τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν της. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς αὐτῆς κατέπιπτεν ἐπὶ τῶν ὤμων της λεπτότατος πέπλος, κυματίζων εἰς τὰ ρεύματα τοῦ ἀνέμου. Τὸ ἐν ἄκρον τοῦ πέπλου ἐφαινετο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὰ δύο εἰς τὰς χεῖρας καὶ τὸ τέταρτον εἰς τοὺς πόδας.

Τὴν κεφαλὴν εἶχεν ἐστεμμένην μὲ τὰ λεγόμενα ἁ θ ἄ ν α τ α ἁ ν θ η. Κατόπιν ἤρχετο χορὸς παρθένων κα ν η φ ὁ ρ ω ν, αἵτινες ἔφερον ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν κα ν ᾱ, πλήρη ἱερῶν σκευῶν, μετ' ἥθους λίαν σοβαροῦ βαδίζουσαι. Τόσῳ δὲ βραδὺ ἦτο τὸ βῆμα αὐτῶν ὥστε ἐκ τούτου παρήχθη ἡ παροιμία «βαδίζειν ὡς τὴν Ἥραν». Χορὸς ἕτερος νέων γυναικῶν ἔφερεν εἰκόνας διαφόρους, παριστανούσας τὴν θεὰν ὑπὸ ποικίλας ἀμφιέσεις, διότι μυθολογεῖται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἡ Ἥρα ἐφεῦρε ποικίλους νεωτερισμούς, αὐτὴ ὑποδείξασα τοὺς διαφόρους τρόπους τοῦ ἀμφιέζεσθαι τὰς γυναῖκας μετὰ χάριτος περισσῆς. Μία τῶν εἰκόνων παρίστανε τὴν Ἥραν φέρουσαν μακρὰν σειρὰν ψελλίων, ἐν εἵδῃ ἀλύσσου. Εἰς τὸ ἄκρον δὲ τῶν ψελλίων ἐκείνων, ἅτινα ἔφθανον μέχρι τῶν ποδῶν της, ἐκρέματο ἡμισέληνος, ἥτις ἦτο τὸ σύμβολον τῆς Ἥρας, ὡς θεᾶς τῶν μηνῶν τοῦ ἔτους.

Ὅπισθεν τοῦ ἀγάλματος ἐφέροντο κλάδοι λύγου, οἵτινες ἦσαν προωρισμένοι εἰς διάκοσμον τῶν βωμῶν. Ὅταν ἡ πομπὴ διήνυε τὸ ἡμισυ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, οἱ ἱερεῖς ἔθυσον ἄμνόν. Ἠκολούθουν εἶτα ἄστοι πάσης τάξεως καὶ ἔφηβοι ἑνοπλοι, ἰδίᾳ δὲ πλῆθος γυναικῶν, αἵτινες ἔσπευδον νὰ παραστῶσιν εἰς τὴν τελετήν, διότι, ὡς προεῖπον, ἡ Ἥρα ἐτιμᾶτο ὡς πρόεδρος τῶν γάμων, ὡς ἑφορος καὶ ἐπίκουρος τῶν τοκετῶν καὶ ὡς προστάτις ἐν γένει τῶν γυναικῶν κατὰ πάσας αὐτῶν τὰς ἀνάγκας, δι' ὅπερ δύνатаί τις εἰπεῖν ὅτι ἡ ἑορτὴ ἦτο κυρίως ἑορτὴ τοῦ γυναικείου φύλου. Ὅταν, ἐπὶ τέλους, ἡ συνοδεία ἔφθανεν εἰς τὸ Ἡραῖον, οἱ ἄνδρες

κατέθετον τὰ ὄπλα εἰς τὸν πρόναον καὶ εἶτα εἰσήρχετο τὸ πλῆθος εἰς τὸν ναόν, ἔνθα ἀνεπέμποντο δεήσεις καὶ εὐχαὶ εἰς τὴν Ἥραν καὶ προσεφέροντο αὐτῇ θυσίαι.

★ ★

★

Ὁ περιλάλητος ναὸς τῆς Ἥρας ἐσυλήθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, οἵτινες πρῶτοι ἔθηκαν βέβηλον ἐπὶ τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν κοσμοῦντων αὐτὸν ἀριστουργημάτων χεῖρα. Τὰ ἐκλαμπρὰ ἀγάλματα, ἅτινα διεκόσμουσαν τὸ Ἡραῖον, ἡρπάγησαν καὶ μετηνέχθησαν εἰς Ρώμην ἵνα οἱ αὐτῶν ἐξωραϊσθῶσιν οἱ ναοὶ καὶ τὰ μουσεῖα τῆς αἰωνίας πόλεως. Ὁ Μάρκος Ἀντώνιος ἀφῆρεσεν ἐκ τοῦ Ἡραίου τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Διὸς, ἀλλ' ὁ Αὐγούστος ἀπέδωκεν εἰς τὸ Ἡραῖον τὰ δύο πρῶτα, τὸ δὲ τοῦ Διὸς κατέθηκεν εἰς τι μικρὸν τέμενος, ὅπερ ἀνήγειρεν ἐν Ρώμῃ.

Ἐπὶ τριακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη τὸ Ἡραῖον ἦτο εἰς τὴν διάθεσιν τῶν συλητῶν καὶ τῶν ἡρπάγων μέχρις οὗ τέλεον καὶ αὐτὸς ὁ ναὸς κατεστράφη. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἡραίου, τὰ ἐναπομείναντα λείψανα τῶν ἀρχαιοτήτων ἡρπάζοντο, κατεστρέφοντο ἢ ἐπωλοῦντο καὶ ἐφυγαδεύοντο ὑπὸ τοῦ τυχόντος. Ἐκ τῶν ἐρειπίων μάλιστα τοῦ ναοῦ συνελέγησαν ὕλικά, ἅτινα ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν ἀνέγερσιν ἐκκλησίας.

★ ★

★

Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐγένοντο κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀνασκαφαὶ ἐπιπόλαιαι ἐν τῷ Ἡραίῳ. Πρώτη ἀνασκαφὴ ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1850, διοικοῦντος τὴν νῆσον τοῦ Γ. Κονεμένου, ἣν διηύθυνεν ὁ γάλλος V. Guérin. Δευτέρα δ' ἀνασκαφὴ ἐγένετο κατὰ τὸ 1853, ἡγεμονεύοντος τῆς νήσου τοῦ I. Γκίκα. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἀπεκαλύφθη μέρος τοῦ θαπέδου τοῦ Ἡραίου, ἦχθησαν δ' εἰς φῶς καὶ διάφορα ἀνάγλυφα καὶ συντρίμματα ἀγαλμάτων καὶ τινες ἐπιγραφαὶ πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουσαι. Βραδύτερον ἐπεχείρησεν ἀνασκαφὰς ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρ-

χαιολογική Ἑταιρία, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ὑπῆρξαν ἀσήμαντα.

Πρώτην νῦν φορὰν διενεργοῦνται ἀνασκαφαὶ μεθοδικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ὑπὸ τοῦ κ. Βήγανδ. Αἱ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ σφόδρ τοῦτου ἀρχαιολόγου ἀνασκαφαὶ ἤρξαντο τὴν 18 Σεπτεμβρίου 1910, ἤτοι τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1910 (ν. ἡ.). Τὴν πρώτην ἡμέραν εἰργάσθησαν τεσσαράκοντα ἐργάται, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀμέσως ἤρξατο αὐξανόμενος, φθάσας μέχρις ἑκατὸν ἐβδομήκοντα καὶ ὀκτὼ καθ' ἑκάστην.

Συνωδὸς τῇ σχετικῇ συμβάσει, ἡ Διοίκησις δικαιούται νὰ ἐπιβλέπῃ τὰς διενεργουμένας ἀνασκαφὰς δι' ἐφόρου, οὗτινος ὁ μηνιαίος μισθός, εἰς 300 φράγκα ὠρισμένος, καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ κ. Βήγανδ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τῆς Ἡγεμονίας, ἐξ οὗ ὁ ἔφορος μισθοδοτεῖται ὡς δημόσιος ὑπάλληλος. Κατ' ἀρχὰς ἐπρότεινα εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ι. Γιαννικάκην, εἶτα εἰς τὸν ἕτερον καθηγητὴν κ. Πλούταρχον Λύγουστῖνον καὶ τελευταῖον εἰς τὸν σεβαστὸν καθηγητὴν καὶ πρώην Γυμνασιάρχην κ. Κ. Κατεβαίνην ν' ἀναδεχθῶσι τὸ ἔργον τοῦ ἐφόρου, ἀλλ' ἅπαντες οὗτοι ἠρνήθησαν διὰ λόγους, ὧν τὸ εὐλογον καὶ ἐγὼ ἐνέκρινα. Μέχρι τῆς εὐρέσεως καταλλήλου προσώπου ὅπως διορισθῇ ὡς ἔφορος, τὰς ἀνασκαφὰς ἐπέβλεπον ἐναλλάξ, καθ' ἃς εἶχον δώσει αὐστηρὰς διαταγὰς, ὁ διοικητὴς τῆς Χωροφυλακῆς καὶ ὁ Ἀστυνόμος τοῦ τμήματος Χώρας, ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται τὸ Ἡραῖον. Ὡς ἔφορον διώρισα, ἐπὶ τέλους, γνώμη καὶ τῆς Ἐντίμου Βουλῆς, τὸν Σάμιον κ. Βασίλειον Θεοφανεῖδην. Ὁ νέος οὗτος κέκτηται γνώσεις ἀρχαιολογικὰς καὶ εἶναι κάτοχος, σὺν τῇ ἐλληνικῇ, καὶ ἄλλων γλωσσῶν, διεκρίθη δ' ἐπὶ ζήλῳ καὶ ἀφοσιώσει εἰς τὰ ἀνατεθέντα αὐτῷ σπουδαῖα καθήκοντα ὡς ἐφόρῳ τῶν ἀνασκαφῶν.

Τὴν 13 τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐπιβὰς τῆς Ἡγεμονικῆς ἀκταιωροῦ Μαλάτια, μετέβην εἰς Κολώναν. Ὁ κ. Βήγανδ ἀπουσίαζε τὴν

ἡμέραν ἐκείνην. Εἶχε μεταβεῖ εἰς Ἰέροντα καὶ Μίλητον ἵνα ἐπιθεωρήσῃ τὰς ἐκεῖ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του διενεργουμένας ἀνασκαφάς. Ἐν τῷ Ἡραίῳ εὔρον τὸν ἀντιπρόσωπον καὶ βοηθὸν αὐτοῦ κ. Martin Schede, ἀρχαιολόγον ἐπίσης, ὅστις μὲ ὑπεδέχθη καὶ μὲ συνώδευσεν εἰς τὴν ἐπίσκεψίν μου ἀνὰ τὰ ἀνασκαπτόμενα μέρη. Οἱ ἐργάται, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πολλὰ ἐργάτιδες, ἐξηκολούθουν τὴν ἐργασίαν αὐτῶν. Ἀπκντες μοὶ ἐξέφρασαν τὴν εὐγνωμοσύνην των ἐπὶ τῷ ὅτι εὔρον πόρον ζωῆς. Περιειργάσθην ἐν λεπτομερείᾳ τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια τοῦ ναοῦ καὶ τὰ ἀνακαλυφθέντα μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀγάλματα καὶ ἄλλα εὐρήματα, περὶ ὧν κατωτέρω θέλω ὁμιλήσει πλατύτερον. Εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ θαυμαστοῦ ναοῦ εὐρισκόμενος, κατελήφθην ὑπὸ συγκινήσεως. Ἀνεπόλησα εἰς τὴν μνήμην μου τὸ ἀρχαῖον μεγαλεῖον τοῦ ναοῦ. Ποῦ τὸ ἐκλαμπρὸν ἐκεῖνο τέμενος; Ποῦ τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, ἅτινα διεκόσμουν αὐτό; Ποῦ ὁ πλοῦτος, ἐφ' ᾧ τὸ τέμενος τοῦτο τῆς θεᾶς Ἦρας ἀπεθαυμάζετο; Ποῦ τὰ ποικίλα καὶ θαυμάσια ἐκεῖνα καλλιτεχνήματα, ὧν ἕνεκα καὶ πινακοθήκη τὸ τέμενος ἐκλήθη; Ὁ πανδομάτωρ χρόνος τὰ πάντα καταστρέφει! Ἐκεῖ ὅπου ὑπερηφάνως ὑψοῦτο τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο ἱερὸν οἰκοδόμημα, ἐκεῖ ἔνθα πλοῦτος ἀμύθητος εἶχε συσσωρευθῇ ἐξ ὅλων τῶν γωνιῶν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου, ἐκεῖ ἔνθα τελεταὶ πάνδημοι καὶ παρατάξεις πανηγυρικαὶ καὶ θυσίαι πομπώδεις ἐτελοῦντο, ἐκεῖ ὅπου βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες καὶ ἄστοι πάσης τάξεως παρήλαυνον πρὸ τῆς θεᾶς, ἐπικρατεῖ ἡ ἐρημία καὶ ἡ καταστροφή. Ἡμεῖς δὲ σήμερον ἀποθαυμάζομεν τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ ἐφ' ὅσον ταῦτα ἀνακαλύπτονται καὶ ἐνεοὶ ἰστάμεθα πρὸ τοῦ θεάματος μόνον τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ!

Λί περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνασκαφαί, ἀρξάμεναι, ὡς ἔφθην εἰπὼν, τὴν 18 Σεπτεμβρίου 1910, ἤτοι τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1910 (ν. ἡ.), διήρκεσαν μέχρι τῆς 4 Δεκεμβρίου 1910, ὅτε διεκόπησαν ἕνεκα τοῦ χειμῶνος ἵνα ἐπαναληφθῶσι κατὰ τὴν προσεχῇ ἀνοιξιν.

Περὶ τῶν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐκτελεσθεισῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν γενομένων ἀνακαλύψεων ὁ κύριος Θεοφανείδης μοι ὑπέβαλε λίαν ἐνδιαφερούσας ἐκθέσεις, αἵτινες προσεχῶς δημοσιευθήσονται. Τὰς ἐκθέσεις ταύτας, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, ὑπ' ὄψιν ἔχων, θέλω ἐκθέσει ἐνταῦθα τὰ γενόμενα.

Ἀπὸ τῆς 18 Σεπτεμβρίου, ἤτοι ἀπὸ τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1910 (ν.ῆ.) μέχρι τῆς 6 Νοεμβρίου ἤτοι τῆς 19 Νοεμβρίου 1910 (ν.ῆ.) εἰργάσθησαν ἐν ὅλῳ Δ, ΔΔ8 ἐργάται. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀνεκαλύφθησαν πλεῖστα σημεῖα, καθορίζοντα τὴν τε ἔκτασιν, τὰς διαστάσεις καὶ τὴν ἐν γένει διάταξιν τοῦ περιφήμου ναοῦ, καὶ ἅτινα εἰσὶν:

α'.) ὁ βόρειος περίπτερος τοῦ ναοῦ, μήκους 111 περίπου μέτρων, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ ὅλον τοῦ ναοῦ μῆκος, σύγκειται δ' ἐκ δύο σειρῶν στηλῶν, ὧν ἡ μὲν ἐξωτερικὴ, τελείως κατεστραμμένη, ἡ δ' ἐσωτερικὴ διατηρεῖται μόνον τόσον, ὥστε ν' ἀριθμῶνται αἱ βάσεις τῶν στηλῶν, ἀπέχουσαι ἀπ' ἀλλήλων, κατὰ προσέγγισιν, 4,50 μέτρ.

β'.) ὁ πρόναος, πρὸς ἀνατολὰς, ἀριθμῶν τρεῖς σειρὰς στηλῶν, ὧν αἱ ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις εἰσὶν ἄνιστοι, καὶ ἔχων πλάτος ΔΔ,20 μέτρ. ὅπερ εἶναι καὶ τὸ ὅλον πλάτος τοῦ ναοῦ.

γ'.) ὁ πρόδομος, ἀριθμῶν ὀκτὼ στήλας, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς τοῦ προνάου.

δ'.) ὁ ὀπισθόδομος, ἀριθμῶν, ὡς καὶ ὁ πρόναος, τρεῖς σειρὰς στηλῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιλαμβάνει, δυσαναλόγως πρὸς τὰς τοῦ προνάου, ἐννέα στήλας, ἀνίστως ἀπ' ἀλλήλων χωριζόμενας.

ε'.) ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ὁ δυσμικὸς καὶ ὁ ἀνατολικός, κατεστραμμένοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν καὶ λείψανα στηλῶν τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ· καὶ

Γ'.) πλάξ μαρμαρίνη, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, εὐρεθεῖσα ἐπὶ τῆς βορειανατολικῆς γωνίας, καὶ φέρουσα ἔχνη κλίμακος, ἐμφαινούσης, κατὰ τὸν κ. Βήγανδ, τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου τοῦ ὅλου ναοῦ ἀπὸ τῆς αὐλῆς.

Κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα ἀνεκαλύφθησαν εὐρήματα ὀλίγης μὲν ἀξίας, κατὰ τὸν κ. Βήγανδ, ἔχοντα ὅμως ποιὰν τινὰ ἱστορικὴν σπουδαιότητα, εἰσὶ δὲ ταῦτα:

1). ἄγαλμα ἄχειρον καὶ ἀκέφαλον, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, παριστᾶνον γυναῖκα, ἐποχῆς καὶ τέχνης ρωμαϊκῆς.

2). ἄγαλμα, ἄχειρον ἐπίσης καὶ ἀκέφαλον, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, παριστᾶνον ἄνδρα, ρωμαϊκῆς ἐπίσης ἐποχῆς.

3). βάθρον μαρμαρίνον, φέρον τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν:

Ο ΔΗΜΟΣ ΙΟΥΛΙΑΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ
ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΔΕ ΜΑΡΚΟΥ ΑΓΡΙΠΠΑ, ΗΡΗ.

4). τεμάχια μικρὰ καὶ μεγάλα ἀναθημάτων, ὡς τρίποδα, ἀγγεῖα χάλκινα καὶ πήλινα καὶ ἀποσπάσματα μικρῶν ἀγαλμάτων καὶ κιονοκράνων.

5). μικρὰ ἐπίχρυσος ράβδος καὶ τεμάχια χρυσοῦ ψελλίου· καὶ

6). δύο ἐπιγραφαί, βουστροφηδὸν γεγραμμέναι, δυσανάγνωστοι παντελῶς, ἡ μὲν ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς ἑκτῆς στήλης, ἡ δὲ ἐπὶ τῆς πέμπτῃς τοιαύτης τοῦ βορείου περιπτέρου τῆς ἐσωτερικῆς σειρᾶς.

Ἀπὸ τῆς 9 μέχρι τῆς 13 τοῦ Νοεμβρίου εἰργάσθησαν 682 ἐργάται, ἐντὸς δὲ τοῦ ἑξαημέρου τούτου ἀνεκαλύφθησαν:

α'.) ἡ νότιος πλευρὰ τοῦ αὐδοῦ, οὕτινος ὅμως, 57 μέτρων μήκους ἔχοντος, μόνον 10 περίπου μέτρα σώζονται.

β'.) ἡ ἐσωτερικὴ σειρὰ τοῦ περιπτέρου, ἧς ὅμως 21 περίπου μέτρα μόνον σώζονται ἐκ τοῦ ὅλου μήκους αὐτῆς ἐξ 117 μέτρ.

γ'.) τὸ πλεῖστον τῆς ἐξωτερικῆς σειρᾶς τοῦ περιπτέρου.

Πλὴν δ' ἄλλων ἐλαχίστων εὐρημάτων, ἀνεκαλύφθη καὶ μία λαβὴ λέβητος ἐκ χαλκοῦ.

Ἀπὸ τῆς 15 μέχρι τῆς 20 Νοεμβρίου εἰργάσθησαν 872 ἐργάται. Ἐντὸς τοῦ ἑξαημέρου τούτου ἡ ἐργασία περιορίσθη εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἀδύτου, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἀνακαλύψεως τῆς βάσεως ἢ τοῦλάχιστον τῆς θέσεως τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς, πλὴν ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἵχνος τοῦ προσδοκωμένου ἀνεφάνη. Μόνον ἄμμος καὶ σωροὶ χαλίκων ἦσαν τὰ μόνα ὑλικά, ἐξ ὧν ἦτο πεπληρωμένον τὸ μέρος τοῦτο. Ἐντὸς δὲ τῶν σωρῶν τούτων ἀνεκαλύφθη βραχίων μαρμάρινος ὡς καὶ ἡ χεὶρ, ἀλλὰ κεχωρισμένη, διατηροῦσα δὲ μόνον τὸν δείκτην.

Ἀπὸ τῆς 22 Νοεμβρίου μέχρι τῆς 27 τοῦ ἰδίου εἰργάσθησαν 1,023 ἐργάται. Κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἑξαημέρου τούτου ἐγένετο ἐκσκαφὴ τοῦ ἀδύτου μέχρι 3,50 βάθους καὶ ἐν τῷ μέσῳ μέχρι 4,50. Ἀνεκαλύφθη δὲ χάλκινον ἀγαλματιον ἄνευ ποδῶν καὶ μὲ παρεφθαρμένον τὸ πρόσωπον, παριστᾶνον δὲ ἄνδρα ἔχοντα τεταμένους τὰς χεῖρας ὡσεὶ ἱκετεύοντα.

Ἀνεκαλύφθη δὲ πρὸς τούτοις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀδύτου ὑπόνομος πλάτους 0,50, κεκαλυμμένη διὰ μεγάλων πλακῶν, ἥτις ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ὑπόνομος τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ.

Τὴν 25 Νοεμβρίου ἀνεκαλύφθησαν λείψανα τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ, συνιστάμενα εἰς τροχιλοὺς 18 ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ὀψει τοῦ βορείου τοίχου καὶ 10 μόνον τοιούτων ἐν τῇ ἐσωτερικῇ. Τὴν δὲ 26 τοῦ ἰδίου ἀνευρέθησαν παρὰ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ναοῦ 9 μόνον τροχιλοὶ. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ θέσιν ἀνεκαλύφθη καὶ μία λαβὴ λέβητος. Τὴν δὲ 27 τοῦ Νοεμβρίου ἀνεκαλύφθη ὠραῖον ἐκ μαρμάρου ἀλάβαστρον, 0,25 περίπου. Καθ' ὅλην δὲ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἀδύτου, τὸ γῶμα, ἀπὸ τριῶν μέτρων καὶ κάτω, ἦτο ἀνάμικτον μὲ ἄνθρακας ξύλου κέδρου.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἑξαημέρου τούτου εἰσὶ κατὰ τοῦτο σπουδαῖα ὅτι ἀπεκάλυψαν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον,

τάς διαστάσεις τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ καὶ ἐπεβεβαίωσαν τὴν περὶ πυρπολήσεως αὐτοῦ παράδοσιν.

Ἀπὸ τῆς 29 Νοεμβρίου μέχρι τῆς 4 Δεκεμβρίου εἰργάσθησαν 888 ἐργάται. Κατὰ τὸ ἐξαήμερον τοῦτο αἱ ἐργασίαι περιορίσθησαν κυρίως εἰς τὴν ἐξωτερικὴν σειρὰν τοῦ νοτίου περιπτέρου καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ αἵθρου, ἀλλ' οὐδὲν σημαντικὸν ἀνεκαλύφθη εἰμὴ μόνον μικρὸς τοῖχος μήκους 14,35 μετρ. τῆς ἐξωτερικῆς σειρᾶς τοῦ νοτίου περιπτέρου.

Τὴν 4 Δεκεμβρίου ἔπαυσαν αἱ ἐργασίαι, ὁ δὲ κ. Θεοφανείδης μοὶ λέγει ἐν τῇ τελευταίᾳ σχετικῇ ἐκθέσει αὐτοῦ τάδε:

Ὑψηλότατε,

Εὐσεβάστως ἀναφέρω τῇ Ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι ὅτι αἱ ἀνασκαφαί, κατὰ τὴν διαρρέυσασαν ἐβδομάδα, οὐδὲν τι ἔχουσι, δυστυχῶς, νὰ παρουσιάσωσι τὸ σοβαρὸν ἢ καὶ τὸ ἄξιον λόγου.

Καθ' ὅλην, τῷ ὄντι, τὴν ἐβδομάδα, ἂν καὶ εἰς πλεῖστα σημεῖα ἐγένοντο βαθεῖαι ἀνασκαφαί, ὡς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν σειρὰν τοῦ νοτίου περιπτέρου καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ αἵθρου, ἐν τούτοις, πλὴν τοῦ συνήθους χώματος καὶ τινων στρωμάτων ἀσβεστώδους τινὸς οὐσίας μετὰ χαλίκων μεμιγμένων καὶ ὑποτιθεμένων ὡς στρώσεως τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ, οὐδὲν τι ἕτερον ἀνευρέθη, ἐκτὸς μόνον μικροῦ τινος τοίχου, μήκους 14,35 μέτρων τῆς ἐξωτερικῆς σειρᾶς τοῦ περιπτέρου, ἀλλὰ καὶ τούτου εἰς 1,50 περίπου μέτρων βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὑπαρχούσης στῆλης.

Τοιαῦτα, Ὑψηλότατε, τὰ ἀποτελέσματα καὶ τῆς τελευταίας ταύτης ἐβδομάδος, διότι, ὡς γνωστὸν τυγχάνει τῇ Ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι, αἱ ἐργασίαι, ἀπὸ τῆς γῆς, Σαββάτου, 4ης Δεκεμβρίου, ἔπαυσαν διὰ νὰ ἐπαναρχίσωσι, πάλιν, τὴν ἔννοιαν, καὶ οἱ ἐργάται, εὐγνωμονοῦντες τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα καὶ ὑμνοῦντες τὸ ὄνομα Αὐτῆς, ἐπανεκάμψαν εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν, πλήρεις χαρᾶς καὶ πλήρεις εὐθυμίας διὰ τὴν τοιαύτην μεγάλην ἐργασίαν.

Τὴν αὐτὴν, ἐπίσης, χαρὰν καὶ τὴν αὐτὴν εὐθυμίαν φαίνεται ἔχων καὶ ὁ κ. Schede, ὁ ὑποδιευθυντὴς τῶν ἀνασκαφῶν. Εἶναι κατενθου-

σιασμένος ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ὀλιγοχρονίου ταύτης ἐργασίας, διότι ταῦτα εἶναι μεγάλα καὶ σοβαρά. « Ἡ ἐπιστήμη, μοι εἶπε, δύναται, τοῦ λοιποῦ, ἀδυστάκτως νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν διαστάσεων τοῦ νεωτέρου ναοῦ, περὶ τῆς διατάξεως αὐτοῦ, ὡς, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον, καὶ περὶ τοῦ ἀρχαιότερου ναοῦ, τῶν διαστάσεων αὐτοῦ καὶ τοῦ ρυθμοῦ. Φεύγομεν εὐχαριστημένοι ».

Καί, ἤδη, εὐχαριστῶν καὶ ἐγὼ τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα καὶ γραπτῶς ἔτι, διὰ τὴν ἣν μοι ἀνέθεσε τιμητικωτάτην, ὁμολογουμένως, κυβερνητικὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν περιφρήμων τούτων ἀνασκαφῶν.

Μένω μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ

Εὐπειθέστατος

Β. Δ. Θεοφανείδης.

Ἐν Τηγανίῳ τῇ 3 Δεκεμβρίου 1910.

Τοιαῦτα τὰ ἀποτελέσματα τῶν γενομένων ἀνασκαφῶν μέχρι τῆς 4 Δεκεμβρίου 1910, κατὰ τὰς σχετικὰς ἐκθέσεις τοῦ ἐφόρου κ. Βασιλείου Θεοφανείδου.

Τρία, κυρίως, τυγχάνουσι, κατ' ἐμέ, τὰ σπουδαιότερα ἐξαγόμενα ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων ἀνασκαφῶν:

α'.) ὅτι ἀπεκαλύφθησαν αἱ διαστάσεις τοῦ μεταγενεστέρου περιφρήμου ναοῦ· β'.) ὅτι ἐβεβαιώθη ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀρχαιότερου μικροτέρου ναοῦ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποίου ἀνηγέρθη ὁ μεταγενέστερος· καὶ γ'.) ὅτι ἐπηλήθευσεν ἡ παράδοσις, καθ' ἣν ὁ προγενέστερος ναὸς ἐπυρπολήθη.

Ὁ ναὸς ἦτο περίπτερος καὶ δίπτερος, δυνάμεθα δὲ νὰ τὸν ὀνομάσωμεν καὶ ὀκτάστυλον, διότι εἶχεν ὀκτὼ στηλὰς εἰς τὴν πρόσοψιν. Παρουσιάζει, οὐδὲν ἦττον, δύο περίεργα φαινόμενα τὸ Ἡραῖον· τῆς Σάμου:

α'.) ὅτι αἱ στηλὰι τοῦ ὀπισθοδόμου εἰσὶν οὐχὶ ὀκτὼ, ὡς αἱ τῆς προσόψεως, ἀλλ' ἐννέα· καὶ

β'.) ὅτι ἡ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις τῶν στηλῶν τοῦ προνάου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου τυγχάνει ἄνισος.

Τὸ δεύτερον τοῦτο φαινόμενον πρῶτην ἤδη φοράν παρουσιάζεται εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἐφείλχυνε σπουδαίως τὴν προσοχὴν τοῦ σοφοῦ ἀρχαιολόγου κυρίου Θεοδώρου Βήγανδ. Ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον φαινόμενον, τὸ τοῦ ἀνίσου ἀριθμοῦ τῶν στηλῶν τοῦ προνάου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου, τυγχάνει, κατ' ἐμέ, ἄξιον παρατηρήσεως, διότι, ὡς ἀνωτέρω ἀνέφερον, οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαίων εἶχον ἴσον ἀριθμὸν στηλῶν εἰς τε τὸν πρόναον καὶ εἰς τὸν ὀπισθοδόμον καὶ ἐκαλοῦντο τετράστυλοι, ἐξάστυλοι, ὀκτάστυλοι ἢ δεκάστυλοι, ἐὰν εἶχον εἰς τὸν πρόναον καὶ τὸν ὀπισθοδόμον ἀνὰ τέσσαρας ἢ ἀνὰ ἑξ ἢ ἀνὰ ὀκτὼ ἢ ἀνὰ δέκα στήλας. Ἀλλὰ πῶς θὰ ὀνομάσωμεν τὸ Ἡραῖον, ὅπερ εἶχεν ὀκτὼ μὲν στήλας εἰς τὸν πρόναον, ἐννέα δ' εἰς τὸν ὀπισθοδόμον; Περὶ τῶν ζητημάτων τούτων καὶ περὶ τοῦ ὅλου ἐν γένει οἰκοδομήματος θ' ἀναμείνωμεν τὰς πληροφορίες καὶ τὰς γνώμας τοῦ σοφοῦ ἀρχαιολόγου κυρίου Βήγανδ.

* *

Καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ διήρκεσαν αἱ ἀνασκαφαί, ἐχρησιμοποιήθησαν 9,023 ἡμερομίσθια, εἰργάσθησαν, τοῦτέστι, 9,023 ἐργάται. Ἀπὸ δὲ τῆς 12 Ὀκτωβρίου προσελαμβάνοντο καὶ ἐργάτιδες. Ἄπας ὁ ἐργατικὸς οὗτος κόσμος προήρχετο, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκ τῶν δήμων Μύλων, Παγώνδου καὶ Τηγανίου. Τὸ Σάββατον ἐκάστης ἐβδομάδος τακτικώτατα ὁ κ. Θεόδωρος Βήγανδ ἐξώφλει τὰ ἡμερομίσθια τῶν ἐργατῶν, οἵτινες ἀπεχώρουν εὐγνωμονοῦντες.

Ἄπαντα τὰ εὐμετακίνητα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα κατεγράφοντο τακτικῶς καὶ κατετίθεντο εἰς τὸ σχηματισθὲν ἐπιτόπιον μουσεῖον, οὗτινος τὴν φύλαξιν, κατὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν, ἀνέθετο ὁ κ. Βήγανδ εἰς εἰδικὸν φύλακα, ὑπ' αὐτοῦ διορισθέντα, ἔχοντα δὲ καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ φυλάττῃ ἐν ταύτῳ καὶ τ' ἀνασκαφέντα μέρη. Περὶ τῆς ἀσφαλεστέρας φυλάξεως τοῦ μουσείου καὶ τῶν ἀνασκαφέντων μερῶν ἔλαβον καὶ ἐγὼ πρόνοιαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Ἐντίμου Βουλῆς.

* *

Ἐνταῦθα τέμνω τὸν λόγον, δὲν δύναμαι ὅμως ἀλλ' ἢ νᾶ ἐκ-
φράσω λύπην ζωηράν διὰ τὴν ἀδιαφορίαν, ἣν ἐπιδεικνύουσι πρὸς
τὰς ἐνεργουμένας ἀνασκαφὰς τοῦ περιλαλήτου Ἡραίου πάντες οἱ
παρ' ἡμῖν καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἵτινες, ὡς ἐκ τῆς μορφώσεως
αὐτῶν καὶ τῶν σπουδῶν, ἃς ἐποιήσαντο, χρέος εἶχον, ἅπαξ, τοῦ λά-
χιστον, μέχρι τοῦδε, νᾶ ἐπισκεφθῶσι τὸ Ἡραῖον. Ἡ τοιαύτη ἀ-
διαφορία οὐδεμίαν δύναται νᾶ εὖρη δικαιολογίαν. Ἐὰν δὲ προ-
βαίνω εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην, τοῦτο πράττω ἵνα διεγείρω
τὸ ἐνδιαφέρον ὑμῶν πρὸς ἔργον, ὅπερ κλέος οὐ μικρὸν θὰ προσπο-
ρίσῃται εἰς τὴν Νῆσον, καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἐν ἡμῖν δυνάμενοι,
ἀφοῦ ἐπισκεφθῶσι τὸν ναόν, θὰ εἵπωσιν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ βήματος
τούτου πράγματα σημαντικώτερα καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα τῶν
ὧν ἐγὼ εἶπον τὴν ἐσπέραν ταύτην, χρησιμοποιήσας εἰς τὴν πα-
ρουσαν διάλεξιν τὰς ὀλίγας στιγμάς, ἃς ἐδυνήθην νᾶ ὑποκλέψω,
πρὸς τοῦτο, ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἀσχολιῶν μου, καὶ ἀ-
πασχολήσας τὸν πολύτιμον χρόνον ὑμῶν ἐνταῦθα.

Χαίρετε.

Ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου, τῇ 16 Ἰανουαρίου 1911.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΣΗΣ.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ

Ἐντολῇ τοῦ κ. Θ. Βήγανδ, ἀφίκετο εἰς Σάμον, οὐ πρὸ πολλοῦ, ὁ μηχανικὸς κ. Α. von Gerkan ἵνα καταμετρήσῃ ἀκριβέστατα τὰς διαστάσεις τοῦ Ἡραίου καὶ παρασκευάσῃ τεχνικὸν σχεδιογράφημα, ἀναπαριστᾶνον τὸν περιλάλητον ναόν.

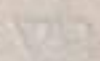
Ὁ κ. von Gerkan εἰργάσθη ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ὑπὸ τὴν ἐπιβλεψιν τοῦ Ἐφόρου τῶν ἀνασκαφῶν κ. Β. Θεοφανείδου, καὶ ἐξεπλήρωσε τὴν ὡς εἴρηται ἐντολὴν αὐτοῦ, παρεσκεύασε δὲ δύο σχεδιογραφήματα, ὧν τὸ ἐν μοί ἐπέδωκε, καθ' ἃς εἶχεν ὁδηγίας καὶ διαταγὰς ἐκ μέρους τοῦ κ. Θ. Βήγανδ.

Κατὰ τὸ σχεδιογράφημα τοῦτο, ὅπερ ἐπέδειξα καὶ εἰς τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον κατὰ τὴν τακτικὴν συνεδρίαν αὐτοῦ τῆς 9ης Φεβρουαρίου 1910, δοὺς καὶ τὰς δεούσας ἐπ' αὐτοῦ ἐξηγήσεις, τὸ μὲν μῆκος τοῦ Ἡραίου εἶναι μέτρ. 108 καὶ 730]1000, τὸ δὲ πλάτος αὐτοῦ μέτρ. 52 καὶ 414]1000 καὶ τὸ πλάτος τῆς κλίμακος τῆς εἰσόδου μέτρ. 5 καὶ 940]1000.

Ὁ ναός, ὡς ἀνέφερον ἐν τῇ διαλέξει μου, ἦτο περίπτερος καὶ δίπτερος, κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 σχῆμα τῶν περιπτέρων καὶ διπτέρων ναῶν, τὸ περιεχόμενον ἐν τῷ ἐπισυνημμένῳ ὑπ' ἀριθμ. 1 πίνακι. Ἐκάστη τῶν κατὰ μῆκος δύο κιονοστοιχιῶν, αἵτινες ἀπετέλουν τὸ περιστύλιον, συνέκειτο ἐξ εἴκοσι καὶ τεσσάρων στηλῶν. Ὁ ὅλος δ' ἀριθμὸς τῶν στηλῶν τοῦ περιστυλίου, τῶν τοῦ προνάου καὶ τῶν τοῦ ὀπισθοδόμου, μετὰ τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ τε προνάου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου τοιούτων, ἦτο 131. Ὅρθως ὅθεν ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὅτι τὸ Ἡραῖον ἦτο ὁ μέγιστος τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα γνωστῶν ναῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἑλλάσσονι Ἀσίᾳ.

Ἐν Λιμένι Βαθέος Σάμου, τῇ 26 Φεβρουαρίου 1911.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΣΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΖΗΤΗΣΗ

Η επιστήμη και η πολιτική είναι δύο πεδία που έχουν μια βαθύτατη σχέση. Η επιστήμη, με την αναζήτηση της αλήθειας, συμβάλλει στην κατανόηση του κόσμου, ενώ η πολιτική, με την προσπάθεια να βελτιώσει την κοινωνία, εφαρμόζει αυτήν την κατανόηση. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο είναι ζωτική για την πρόοδο της ανθρωπότητας. Η επιστήμη χωρίς πολιτική μπορεί να γίνει κρύα και αποξενωτική, ενώ η πολιτική χωρίς επιστήμη μπορεί να γίνει τυφλή και επικίνδυνη. Είναι λοιπόν απαραίτητο να διατηρούμε μια στενή και εποικοδομητική σχέση μεταξύ των δύο, να επιτρέπουμε στην επιστήμη να ενημερώνει την πολιτική και στην πολιτική να προστατεύει την επιστήμη.

Η επιστήμη και η πολιτική είναι δύο πεδία που έχουν μια βαθύτατη σχέση. Η επιστήμη, με την αναζήτηση της αλήθειας, συμβάλλει στην κατανόηση του κόσμου, ενώ η πολιτική, με την προσπάθεια να βελτιώσει την κοινωνία, εφαρμόζει αυτήν την κατανόηση. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο είναι ζωτική για την πρόοδο της ανθρωπότητας. Η επιστήμη χωρίς πολιτική μπορεί να γίνει κρύα και αποξενωτική, ενώ η πολιτική χωρίς επιστήμη μπορεί να γίνει τυφλή και επικίνδυνη. Είναι λοιπόν απαραίτητο να διατηρούμε μια στενή και εποικοδομητική σχέση μεταξύ των δύο, να επιτρέπουμε στην επιστήμη να ενημερώνει την πολιτική και στην πολιτική να προστατεύει την επιστήμη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΡΙΣΕΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Α.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνωτέρω διάλεξιν ἡ ἐνταῦθα ἐκδιδομένη ἐφημερίς «Νέα Σάμος», ὑπὸ τὸν τίτλον «τὸ ἐν Σάμῳ Ἡραϊὸν καὶ αἱ εἰς αὐτὸ διενεργούμεναι ἀνασκαφαί», ἐδημοσίευσε τὸ κατωτέρω ἄρθρον ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 120 καὶ ὑπὸ χρονολογίαν 20 Ἰανουαρίου 1911 φύλλῳ αὐτῆς.

«Τὴν 5ην ὥραν μ. μ. τῆς παρελθούσης Κυριακῆς 16 τρέχοντος μηνὸς ε. ε. ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Πυθαγορείου Γυμνασίου, συνεδριάζοντος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Ἡρακλέους Θαλασσινοῦ, ἡ Α. Ὑψηλότης ὁ Ἡγεμὼν Ἀνδρέας Ἐμμ. Κοπάσης ἐποιήσατο διάλεξιν περὶ τοῦ ἐν Σάμῳ Ἡραίου καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ διασήμευ Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου κ. Θ. Βήγανδ γινομένων εἰς αὐτὸ ἀνασκαφῶν, μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν διαρκέσασαν. Ἡ αἰθουσα, φιλοχάλως κεκοσμημένη καὶ πεφωταγωγημένη, ἐπληρώθη πολλοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου, μεθ' ὅλην τὴν δριμύτητα τοῦ ἐπικρατοῦντος ψύχους.

Κατὰ τὴν διάλεξιν παρέστησαν ἡ Α. Ὑψηλότης ἡ Σεπτὴ Ἡγεμονίς, ὁ κ. Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς ἀξιοτίμου κυρίας του, ἡ ἀξιοτίμος κυρία τοῦ Βουλευτοῦ Μαραθοκάμπου, ὁ κ. Πρόξενος τῆς Γερμανίας, οἱ Ἐντιμοὶ Βουλευταί, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ πάντες οἱ Γερμανοί. Ἡ Α. Ὑψηλότης ὁ Ἡγεμὼν, ὁ μέγας ρήτωρ τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας, ὁ ἀκάματος σκαπανεὺς τῆς ἀρχαιολογίας, ἀνέφερε δι' ὀλίγων τὴν εἰσήγησιν, ἣν ἐποιήσατο εἰς τὴν Γενικὴν τῶν Σαμίων Συνέλεσιν περὶ τῆς ἀνάγκης ἀνασκαφῶν ἐν τῷ Ἡραίῳ ἵνα ἔλθωσιν εἰς φῶς οἱ κεκρυμμένοι θησαυροὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ οὕτω ἡ Νῆσος ἡμῶν προσπορίσῃται, οὐ μόνον ἄφθιτον κλέος, ἀλλὰ καὶ ὑλικὰς ὠφελείας, τὴν ὁμόφωνον ἀπόφασιν τῆς Συνελεύσεως, τὰ τῆς συμβάσεως μεταξὺ τῆς Διοικήσεως καὶ τοῦ πεπνυμένου ἀρχαιοδίδου κ. Βήγανδ, τὴν ἐπικύρωσιν ταύτης, τὰ τῆς ἀπαλλοτριώσεως τοῦ ἐδάφους, ἐνῶ ἔμελλον νὰ ἐνεργηθῶσιν αἱ ἀνασκαφαί καὶ ἄλλα πρὸς τὸ θέμα συναφῇ προέταξε μεθοδικώτατα, πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἀκροατηρίου διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος. Εἶτα ὠμίλησε περὶ τῆς πολιούχου τῆς Νήσου Θεᾶς Ἡρας, ἀναπτύξας εὐρύτατα τοὺς μύθους, οὓς ἡ καλλιτεχνικὴ φαντασία τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ λογογράφων ἔπλασε καὶ δι' αὐτῶν περιέβαλε τὴν Θεάν, ἥτις, κατὰ τινὰ παράδοσιν, ἐγεννήθη ἐν Σάμῳ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἰμβρασὸν ἢ Παρθένιον ὑπὸ δένδρον, ὅπερ ἔθαλλε μέ-

χρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Παυσανίου. Ἀκολουθῶς, μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἀνέπτυξε τὰ περὶ τῆς διατάξεως καὶ διαιρέσεως τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ ιδίᾳ τοῦ Ἡραίου, ὅπερ, κατὰ τὰς ὁμολογίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἦν τὸ ἑκπαγλὸν καλλίστευμα τοῦ ἀρχιτέκτονος Σαμίου Ροίκου καὶ διεκρίνετο πάντων τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἑλλάσσονα Ἀσίαν εὐρισκομένων ναῶν. Ἐξήτασε τὸν Ναὸν τοῦτον ἱστορικῶς, ἀνέφερε τὰ περὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ καὶ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἀγαλμάτων καὶ κτιρίων, σύναμα δὲ καὶ περὶ τῆς πόλεως μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ βασιλικῶν Ἀνακτόρων, τῆς ἀγορᾶς, τοῦ Βουλευτηρίου, τῶν θεάτρων, ἐπειπὼν ὅτι τὰ πλούσια ἀναθήματα καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ τε Ναοῦ καὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ ἐσύλησαν Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες καὶ ἄλλοι ἵνα διακοσμήσωσι τότε μὲν τὰ Ἀνάκτορα αὐτῶν, νῦν δὲ τὰ Μουσεία τῆς αἰωνίας πόλεως καὶ ὅτι πολλὰ τῶν μαρμάρων τοῦ περιλαλήτου Ναοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς ἀνέγερσιν παρακειμένου χριστιανικοῦ Ναοῦ. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ τῶν γνώμων τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα εἰδικῶν ἐρειδόμενος, ἀνέπτυξε διὰ μακρῶν καὶ μετὰ χάριτος τὰ περὶ τῆς τελέσεως τῶν ἐορτῶν ἐν τῷ Ἡραίῳ,

Ἐν τέλει ἀνεκοίνωσεν ὁ ρήτωρ ἐν ὀλίγοις τὰ σπουδαῖα μέχρι τοῦδε πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν. Ὁ ναὸς οὗτος ἀναφέρεται ἰδρυθεὶς κατὰ τὴν 12ην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ἐπυρπολήθη δὲ βραδύτερον κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Τὸ δὲ εἰς φῶς νεωστὶ ἐλθὼν κρηπίδωμα, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Θ. Βήγανδ, ἐγένετο ἐπὶ τοῦ πρώτου καέντος. Ὁ ἀνακαλυφθεὶς Ναὸς ἦτο περίπτερος ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, παρὰ τὰ μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένα, ἔχων εἰς μὲν τὸν πρόναον ὀκτὼ στύλους ἀπέχοντας ἀπ' ἀλλήλων 4 1/2 μέτρα, εἰς δὲ τὸν ὀπισθόδομον ἐννέα, ὧν ἡ ἀπόστασις εἶνε ρυθμικὴ, μοναδικὸν φαινόμενον μεταξὺ πάντων τῶν Ναῶν τῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ Αὐτοῦ Ὑψηλότης ὁ Ἡγεμὼν, φύσει φωτεινὴν τὴν ἀντίληψιν ἔχων καὶ διὰ μακρῶν καὶ ἐπιπόνων ἀρχαιολογικῶν μελετῶν ἁσκηθεὶς, κατεκλήλησε τὸ ἀκροατήριον διὰ τῆς διαλέξεώς Του ταύτης καὶ ὅξυ αἰθυγμὰ πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐν τῷ Ἡραίῳ ἀνασκαφῶν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ κατέλιπε, ἀπέδειξε δὲ κατὰ τὴν διάλεξιν ταύτην κρίσιν ὀξεῖαν καὶ πλοῦτον γνώσεων ἀρχαιολογικῶν, ἃς ἐκτήσαστο ἀναδιφῶν τὰ ἀθάνατα ἔργα τῆς ἀειφώτου ἀρχαιολογικῆς εὐκλείας».

B.

Ἡ ἐν Σμύρνῃ ἐκδιδομένη ἡμερησίως «La Réforme», ἣς διευθυν-
τῆς εἶναι ὁ Δόκτωρ Ν. Τσουρουκτσόγλου, ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ ὑπ' ἀ-
ριθμῷ 17 καὶ ὑπὸ χρονολογίαν 23 Φεβρουαρίου 1911 φύλλῳ αὐτῆς
τὰ ἐπόμενα:

Lés fouilles à "Hiréon,,—Une dissertation de S. A. le Prtnce.

M. le D^r Th. Wiegand, le savant archéologue, à qui on
doit tant de fouilles archéologiques dans notre Vilayet,
en a entrepris aussi à Samos. Ces fouilles ont été cou-
ronnées de succès. A cet effet, on nous écrit de Vathy à
la date du 15 février:

«Dimanche dernier, à 5 h. de l'après-midi, dans la grande
salle du Syllogue Pythagore, S. A. André Emm. Kopassis,
a fait pendant une heure et demie une dissertation sur les
fouilles archéologiques pratiquées à «Hiréon» de Samos,
par le célèbre archéologue allemand, M. le D^r Th. Wiegand.
Un auditoire aussi nombreux que choisi assistait à la confé-
rence. On remarquait la présence de la Princesse, des cons-
uls de Grèce et d'Allemagne, du commandant de la garni-
son et de tous les allemands. S. A. le Prince, qui est le grand
orateur de l'Eglise de Sion et pionnier infatigable de l'ar-
chéologie a, dans l'introduction de son discours, fait men-
tion des paroles qu'il avait prononcées à l'Assemblée gé-
nérale sur l'utilité des fouilles à Hiréon, afin que les trésors
cachés soient mis à jour pour la gloire de l'île et pour
ses intérêts matériels. Il a rappelé la décision prise, à l'
unanimité de l'Assemblée, la convention passée entre
l'archéologue M. Wiegand et le gouvernement, la rati-
fication de cette convention et l'accomplissement de tou-
tes les formalités. Il a parlé avec beaucoup d'élo-
quence de l'île antique, de la déesse Héra (Junon) et des
mythes que la fantaisie des anciens poètes et des écrivains
a créés et dont elle a enveloppé la déesse, qui d'après
une légende est née à Samos, près du fleuve «Imbrasos»
ou «Parthénion», sous l'arbre resté célèbre jusqu'au
temps de Pausanias. Il a ensuite développé avec une
exactitude scientifique la division et la disposition des

anciens temples et en premier lieu celui de Junon, temple qui, d'après les affirmations des anciens auteurs, était une construction superbe et merveilleuse de l'architecte Samien Roikos, la plus belle parmi celles de la Grèce et de l'Asie-Mineure. Son Altesse a fait l'historique de ce temple; il a parlé de la Voie sacrée, des statues et des édicules, placés sur les côtés, ainsi que de la ville même avec les palais royaux, l'Agora, le Parlement et les Théâtres; il a ajouté que les riches trésors et les statues du temple et ceux de la voie sacrée avaient été enlevés par les Empereurs Romains dans le but d'orner leurs palais et d'enrichir les Musées de Rome. Plusieurs marbres de ce célèbre temple ont été même employés à la construction d'une église chrétienne primitive.

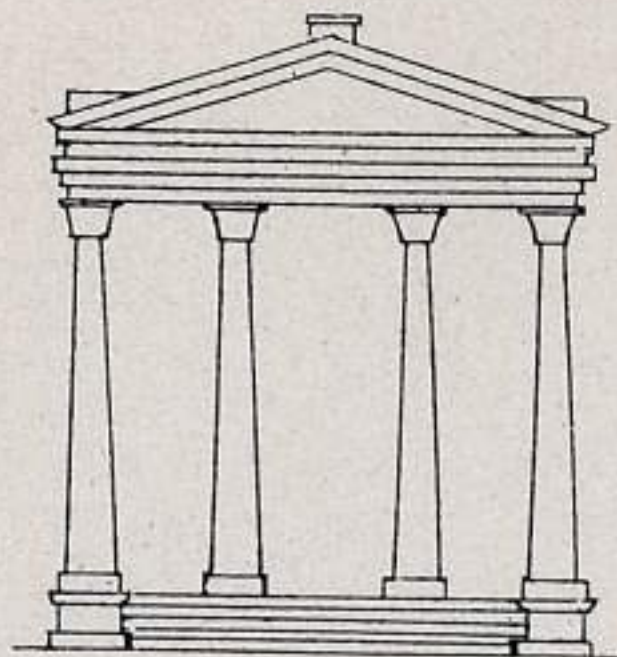
Se basant ensuite sur le texte des anciens écrits, Son Altesse Kopassis effendi a fait, avec beaucoup de grâce, un exposé détaillé de la célébration des fêtes à «Hiréon». Continuant son discours, l'orateur a fait connaître à l'assistance les intéressants résultats des fouilles. Ce temple a été construit au XIIe siècle av. J. C. et il a été, d'après l'attestation des anciens auteurs, détruit par le feu.

D'après l'opinion de M. le Dr Wiegand, la base qui a été nouvellement mise à jour, a été ajoutée aux anciens fondements. Le temple était, contrairement à tout ce qui avait été dit jusqu'à présent, un édifice de style ionique avec un péristyle à huit colonnes distantes l'une de l'autre de 4 1/2 mètres, et derrière le temple neuf colonnes rythmiquement placées, phénomène unique dans la composition des temples dans l'antiquité.

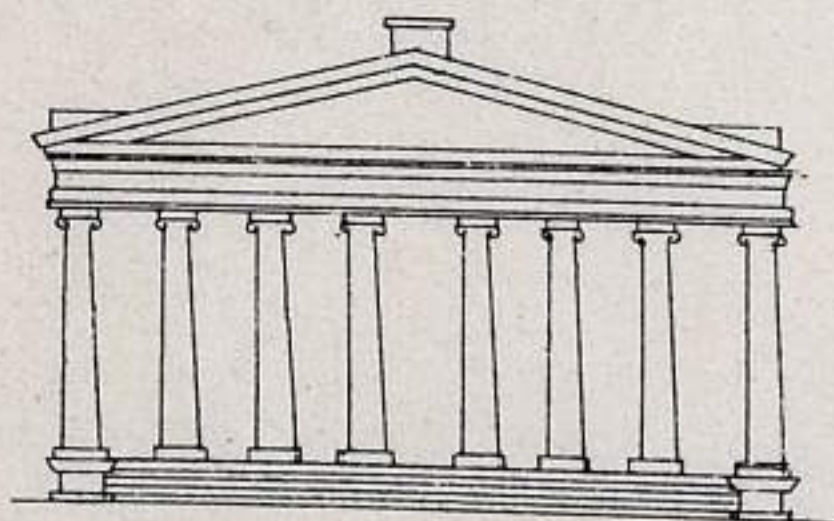
Le discours de Son Altesse a été très goûté par les assistants et a éveillé la curiosité de tous d'aller voir les fouilles de l'«Hiréon».

Son Altesse le Prince a prouvé encore une fois qu'il est aussi bon administrateur que savant archéologue».

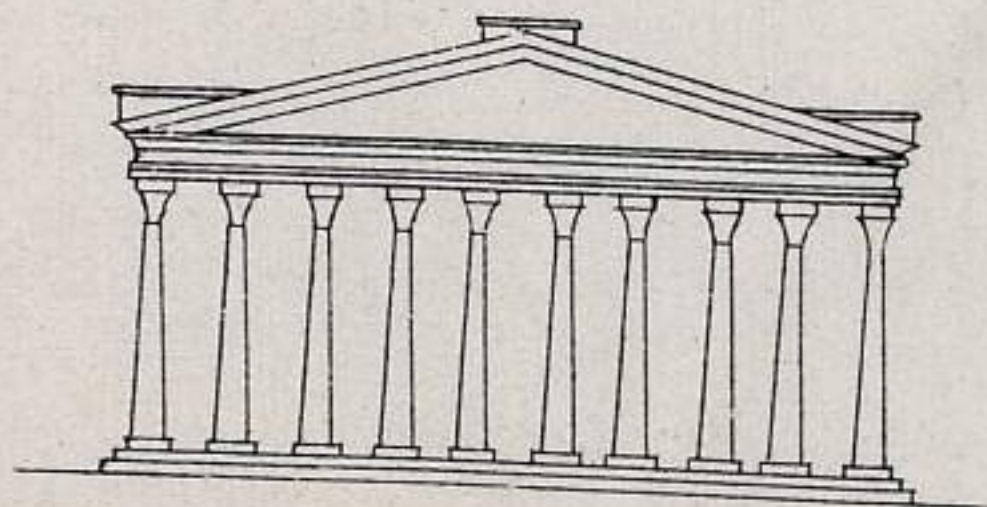

Ναὸς ἀμφωροδόλυφος, τετραδόλυφος
Πρόσοψη

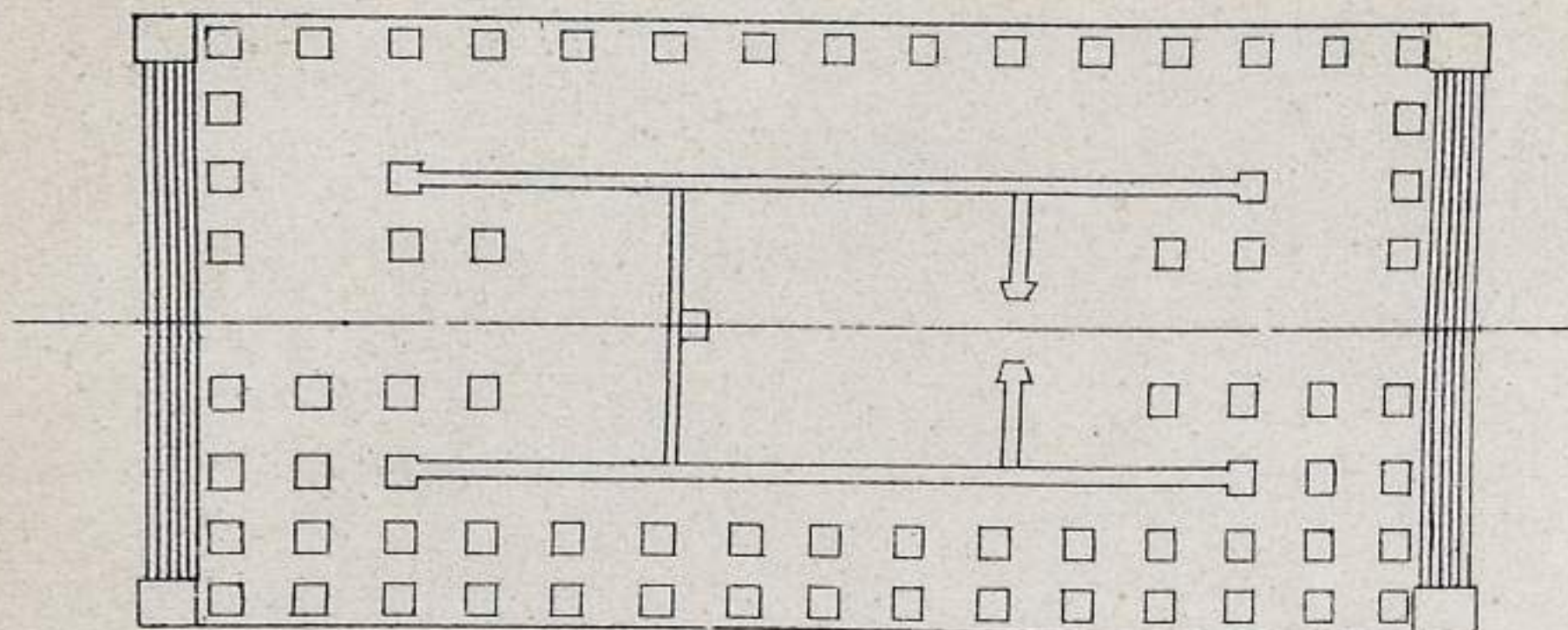
Ναὸς οὐκιδόλυφος
Πρόσοψη

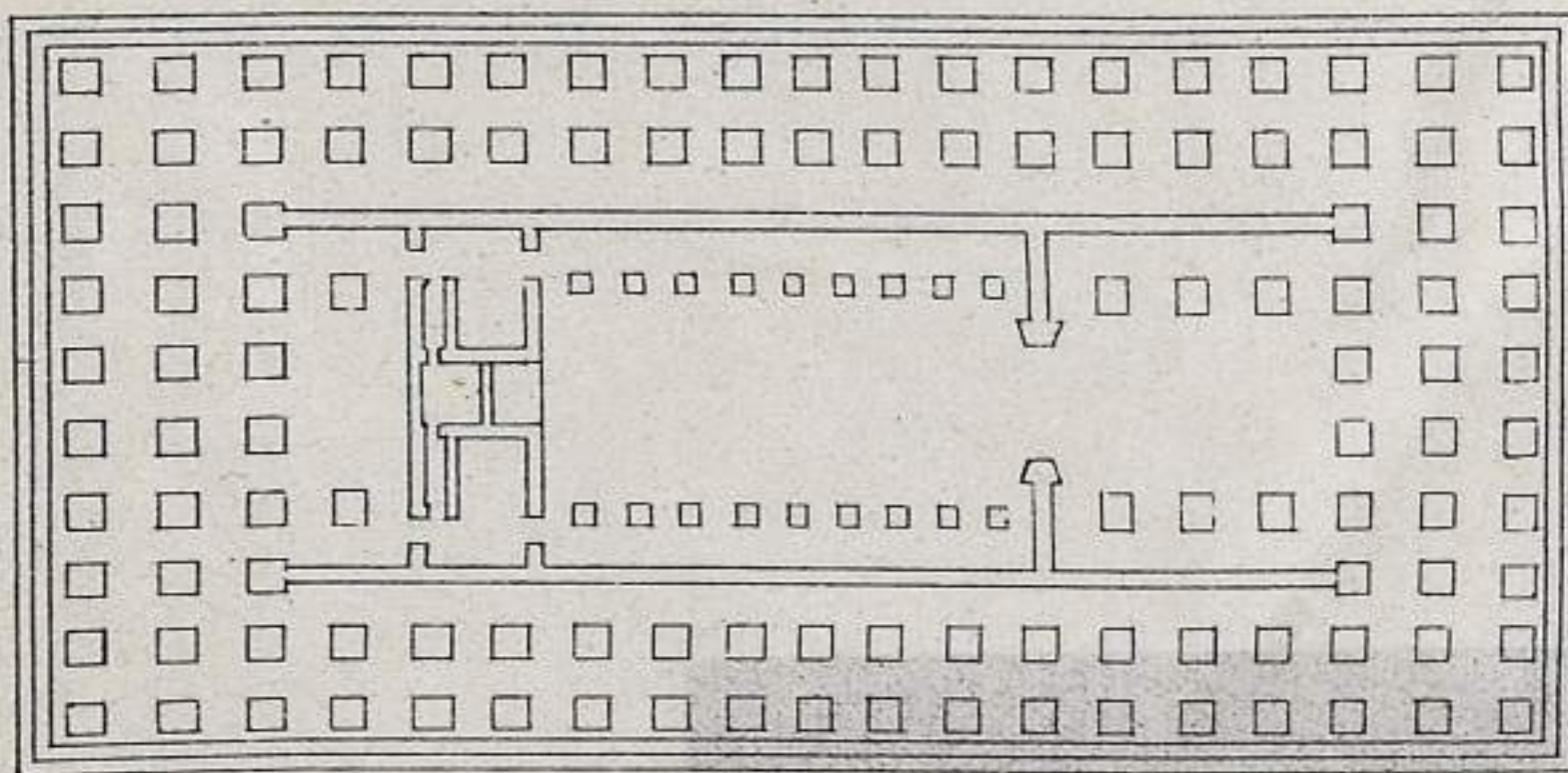
Ναὸς δωαδόλυφος
Πρόσοψη

Ναὸς ὀρειόλεως ὑπερδωδύλεως, οὐλύμπιος

Ναὸς ὀρειόλεως, δωδύλεως, Ὀλύμπιος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000023390

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Πωλεῖται πρὸς ὄφελος
τῆς Φιλοπτώχου Ἑταιρείας τῶν Κυριῶν
ἐν Σάμῳ.

Τιμᾶται γροσίῳ 3.

